

TÜRKÇE DEYİMLER ÜZERİNE YAZILAN MAKALELER HAKKINDA BİR KAYNAKÇA (1962-2020)

Aysun KANMAZ*

Geliş Tarihi: 06.05.2021

Kabul Tarihi: 27.06.2021

Atf Bilgisi: Hars Akademi
Uluslararası Hakemli Kültür-
Sanat-Mimarlık Dergisi

Sayı: 7

Sayfa: 170-231

Yıl: 2021

Dönem: Haziran

Özet

Toplumların kültürel birikiminin ürünü, gelenek, görenek, örf ve âdetlerinin taşıyıcısı olan kalıplaşmış dil birimleri; atasözleri, deyimler, ikilemeler ve kalıplaşmış sözler olarak karşımıza çıkar, az sözle çok şey söylemeye imkân verir. Bu dil birimleri, kültürü yansıtmaları bakımından da birçok çalışmaya konu olmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de yayımlanan ve kalıplaşmış dil birimlerinden deyimlerin yer aldığı makalelerin açıklamalı kısa özetlerinin bulunduğu bir kaynakça denemesidir. Erişime açık kaynaklardan ve elde bulunan kitaplardan derlenen, en eskisi 1962 ve en yenisi 2020 yılına tarihlenen 130 makale, künyesi verildikten sonra içerik bakımından kısaca tanıtılmaya çalışılmıştır. Erişim imkânı bulunan makalelerden oluşması sebebi ile bir çeşit seçki olarak kabul edilmesi beklenen kaynakça, yazar adına göre alfabetik ve yayın yılı esasında verilmiştir.

Deyimler üzerine yapılmış çalışmaların burada adı geçen kaynaklarla sınırlı kalmayacağını peşinen kabul etmek gerekir. Bu kabulle, Türkçede deyimler üzerine yapılan çalışmaların literatürün ortaya konulması açısından bildiriler, tezler ve kitaplarla seçkinin genişletilmesi ve tamamlanması noktasında bu tür çalışmaların sürdürülmesi gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, deyim, deyim bilimi, atasözleri, kaynakça.

* Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Trabzon, aysunugur@ktu.edu.tr / ORCID: 0000-0002-2735-4015.

A SELECT OF THE ARTICLES WRITTEN ON THE JOURNALS (1962-2020)

Aysun KANMAZ*

First Received: 06.05.2021

Accepted: 27.06.2021

Citation: Hars Akademi
International Refereed Journal of
Culture-Art-Architecture

Issue: 7

Pages: 170-231

Year: 2021

Session: June

Abstract

Proverbs, idioms, diemna words, and stereotypes, the stereotypical language units which are the products of the cultural background of societies and bearers of the customs and traditions, emerge as proverbs, idioms, diemna words, and stereotypes and allow to tell a lot with little words. These language units have been the subject of many studies in terms of reflecting the culture they belong to. The present study is a bibliography essay where the short summaries of the articles published in Turkey, dealing with idioms, which are stereotyped language units. A total of 130 articles, the oldest of which was dated to 1962 and the newest to 2020, were compiled from accessible sources and available books, and were briefly introduced in terms of their contents with their tags given. The bibliography, which is expected to be considered as a kind of selection due to it consists of the articles that can be accessed, is given alphabetically according to the authors' names and on the basis of publication year.

It should be admitted in advance that the studies on idioms will not be limited to those mentioned in this selection. With this admission, it is necessary to continue the study in terms of expanding and completing the selection with papers, theses and books and revealing the literature on the studies on idioms in Turkish.

Keywords: Turkish, idiom, phraseology, proverbs, bibliography.

* Res. Assist., Karadeniz Technical University, Faculty of Literature, Department of Turkish Language and Literature, Trabzon, aysunugur@ktu.edu.tr / ORCID: 0000-0002-2735-4015.

Giriş

Kalıplaşmış dil birimleri, az sözle çok şey söyleme imkânı vermesi ile en az çaba yavaşının söz varlığına yansıyan örneklerini teşkil etmektedir. Söz varlığını zenginleştiren kalıplaşmış dil birimleri, iletişimdeki rolleri itibarıyla da hem yazılı hem sözlü dilde ifade imkânlarını genişletir. Kültürün üretimini ve kuşaklar arasında aktarımını sağlayan dil, ait olduğu toplumun dünya algısını ve onu ifade ediş biçimini özellikle kalıplaşmış dil birimlerinde ortaya koyar. Atasözleri, deyimler, kalıplaşmış sözler, dil konuşucularının değerler dünyasını, zihnin işleyiş biçimini yansıtır. Bu manada Türkçe, birçok dile oranla daha çok kalıplaşmış dil birimine sahiptir.¹ Doğal olarak bu dil birimleri ile ilgili literatürde kitap, tez, makale ve bildiri düzeyinde özellikle atasözü ve deyimlerle ilgili çok sayıda çalışma mevcuttur.

Dilbilim çalışmalarında deyimler, birden fazla unsurdan kurulu kalıplaşmış biçimler, anlatımı güçlü kılmak için kullanılan kalıplaşmış söz öbekleri olarak incelenir (Uzun 1991: 37). Ahmet Turan Sinan, deyimın gerçek anlamından az çok farklı bir anlam taşıyan, en az iki kelimededen kurulmuş, çekici bir anlatıma sahip kalıplaşmış söz, kelime topluluğu şeklinde tanımlanabileceğini ve aynı zamanda insan zekâsının pırıltılarını ortaya koyduğunu ifade eder (Sinan 2015: 231). *Dilbilim Terimleri Sözlüğü* deyimi; “*Belli bir anlama gelmek üzere iki veya ikiden artık kelimededen meydana gelmiş söz öbeği*” şeklinde tanımlamaktadır (TDK 1949: 57). Benzer tanımlar arasında; “*Anlatım gücünü artırmak için az çok mantık dışına kayan, bazı sözcükleri değişmediği hâlde bazıları değişip çekimlere giren kalıplardır*” (Hatipoğlu 1982: 194); “*Her dilde kuruluş anlamları, sözcüklerinin düz anlamlarından az çok kaymış olan, anlamları ve yapıları kurallara bağlanamayan söz öbekleri*” (Gencan 1979: 527); “*Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği*” (Korkmaz 1992: 43) gibi tanımlar örnek gösterilebilir. Buradan hareketle deyim tanımlarında “söz varlığında yeni bir anlamı karşılamak üzere en az iki sözcüğün gerçek anlamı dışında kullanılması”nın özellikle vurgulandığı dikkat çekmektedir.

F. Fazıl Tülbentçi, *Türk Atasözleri ve Deyimleri* kitabında deyim için “*Her ne kadar kesin bir hüküm ifade etmez ise de atasözü değerinde ve ondan daha fazla söylenen sözler vardır ki, bunlara da tabir ve deyim diyoruz*” (Tülbentçi 1977: 6) açıklamasını yapar.

¹ Bu bağlamda kalıplaşmış dil birimleri ve kalıp sözler hakkında bkz: Karadayı, H. (2008). Türkçede Kalıp Sözler. *Bilig*. Kış (44), s. 89-110.

Böylece deyimlerin eski dilde “tabir” olarak da adlandırıldığına, dolayısı ile “deyiş” sayılacağına ve atasözü değeri taşıyan yargısız ifadeler olduklarına işaret eder.²

Doğan Aksan, bir dilde yer alan deyimlerin söz varlığı içerisinde değerlendirilebileceğini ve o dili konuşan toplumun anlatımdaki gücünü, başarısını, benzetmeye ve nükteye olan eğilimini deyim sayesinde ortaya koyabileceğini ifade eder (Aksan 2015: 39). Ömer Asım Aksoy’a göre deyimlerde düstur özelliği yoktur ve deyimlerin amacı, bir kavramı özel kalıp içinde ya da çekici hoş bir anlatımla belirtmektir (Aksoy 1995: 497). Aksoy, deyimleri özel nitelikleri bakımından çeşitli kümelere ayırmış ve söz konusu özellikleri 10 madde altında toplayarak örneklerle açıklamıştır.³

Deyim konusuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde araştırmacıların görüşlerinin birbirini genellikle tamamladığı hâlde deyim ile ilgili ortak bir tanımda buluşamadıkları görülür. Kelimelerin gerçek anlamının dışında kullanılması ile deyimleşebileceği (Doğan 1994; Yurtbaşı 1996); çoğunlukla kelime grubu ve kalıplaşmış ifadeler hâlinde buldukları ise tartışmalarda dile getirilen konulardandır (Aksoy 1965; Çotuksöken 1992).

Değerlendirme

Deyim üzerine alana sunulmuş, nicelik bakımından çok sayıda çalışma vardır. Bu kaynakçada, genel ağ üzerinden erişime açık olan YÖK, TDK ve dergi koleksiyonları taranarak ulaşılabilen makalelerin açıklamalı kısa tanıtımlarına yer verilmiştir. Alfabetik oluşturulan kaynakçada, deyim kavramının geçtiği dil bilgisi, dil bilim, halk edebiyatı, eski Türk edebiyatı ve eğitim alanlarında yapılmış çalışmalar yer almaktadır. Makalelere içerik olarak bakıldığında ise genel olarak yoğunlaşılan konular görülebilmektedir. Deyim kavramı üzerine 20, ağızlarda deyim kullanımı üzerine 15, deyimlerin dilbilgisel özellikleri üzerine 23, deyimlerde kavram alanları üzerine 36, lehçeler arası deyim karşılaştırmaları üzerine ise 8 çalışma mevcuttur.

Kaynakçaların bir alandaki birikimi ortaya koymak, bu birikimin görünür olmasını sağlamak gibi yararları düşünülerek hazırlanan bu çalışmada deyim konusunda yapılan

² Edebiyat Terimleri Sözlüğü’nde deyim için *tabir*, *gerçek anlamının dışında farklı bir anlamı olan, en az iki kelimededen oluşan kalıplaşmış söz grupları* açıklaması yer alır (2004, s. 134).

³ Aksoy, *Deyimler Sözlüğü* adlı eserinin giriş kısmında deyimler üzerine bilgiler vermiş ve deyimlerin kapsam ve sınırlarını *Deyim Çeşitleri* başlığı altında 10 madde hâlinde sıralamıştır. Deyimlerin özel nitelikleri bahsinde bu maddeleri örnekendirerek açıklamış ve *Deyimlerin Sınırı* başlığında deyimlerin benzer başka kalıplarla-birleşik sözcükler, süslü/özgün sözler, bayağı sözler, terimler, dualar, dilekler, ilençler vb.- sıklıkla karıştırıldığı hususuna değinerek bu söz türlerini ayrı ayrı başlıklar altında örneklerle açıklayarak aradaki sınırı belirtmeye çalışmıştır. Geniş bilgi için bkz: Aksoy, Ö. A. (1995). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-2 (Deyimler Sözlüğü)*. İstanbul, İnkılâp Kitapevi, s. 497-516.

çalışmaların alanlara göre dağılımı da değerlendirilmiştir. Buna göre deyimlerle ilgili olarak dil alanında 100, halk edebiyatı alanında 3, eski Türk edebiyatı alanında 24 ve eğitim alanında 3 olmak üzere toplam 130 makaleye erişilmiştir. Bunlar içerisinde 11 tane mukayeseli, 5 tane de kavramı açıklamaya dayanan çalışma bulunduğu tespit edilmiştir. Deyimler konusunda bazı araştırmacıların birden çok yayını olduğu (en çok sekiz) görülmüştür.

Deyimlerle ilgili makalelerin özetlerine yer verilen bu çalışmada erişilemeyen çalışmaların olması kaçınılmazdır. Aşağıda açıklamalarıyla verilmiş olan çalışmalar, bu alanlarda ortaya konulmuş örnek çalışmaların belli bir kısmını teşkil etmektedir. Geniş bir kullanım alanı olan kalıp sözler üzerine çalışmalar hâlen devam etmektedir. Burada, erişim sağlanan çalışmaların bir bütün hâlinde sunumu ile ilgili literatürün tespitine katkıda bulunmak, deyimler üzerine yapılan çalışmaların tematik dağılımının gösterilmesi ve yapılabilecek yeni çalışmalar için bir veri tabanı oluşturmak istenmiştir. Çalışmaya dâhil edilebilecek makale örneklerinin güncellenmesi ve makale dışı yayınların takibi sürmektedir.

1. AKPINAR, Birsen; ŞİŞMAN, Bekir (2019). *Tarımla İlgili Atasözleri ve Deyimlerin Etnografik Bağlantıları*, Studies of The Ottoman Domain, 9 (17), s. 1–24.

Çalışmada sözlü kültür içerisinde yer alan etnografik malzemenin atasözleri ve deyimler içerisinde de bulunduğunu gösteren, Sivas yöresinden derlenen kalıp sözler incelenmiştir. Yazar(lar) elde edilen verileri tematik sınıflandırmaya giderek değerlendirmiştir. *Çiftçilik, tarım kültürü ve aletleriyle ilgili etnografik malzeme içeren atasözleri ve deyimler* başlığı altında ele alınan kalıp sözler, kaynak kişilerin telaffuz ettiği şekilde çalışmaya dâhil edilmiştir. Etnografik ilişkili olanlar, kaynak kişilerin temsilleriyle açıklanmaya çalışılmış ve alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır. Açıklamaları verilen sözlerin mecaz anlamlarına da değinilen çalışmada toplam 40 adet kalıp söz ele alınmıştır.

2. AKSOY, Ö. Asım (1963). *Atasözleri, Deyimler, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Bellekten*, (10), s. 131-166.

Atasözleri ve deyimlerin birleşen ve ayrılan yönlerinin ortaya konulduğu çalışmada atasözü ve deyim ne olduğundan kısaca bahsedilerek şekil ve kavram özellikleri açıklanmıştır. *Tamamlayıcı bilgiler* kısmında karışıklığa sebebiyet veren hususlar dile getirilmiştir. Yapılan tüm açıklamaların ardından açılan *Tanım* kısmında deyim ve atasözünün tanımı yapılmıştır.

Çalışmanın *eleştiriler* kısmında kalıp sözlerin özellikleri yazarın görüşleri doğrultusunda belirlenmiş ve o zamana kadar kavramlar üzerine yapılmış tanımlara, derlemelere ve yanlışlıklara değinilmiştir. İncelenen çalışmalardan da yola çıkılarak atasözleri ve deyimlerin birbirine karıştırıldığı, kimi sözlerin de kalıp söz özelliği taşımamasına rağmen bunlar arasında değerlendirildiği ifade edilmiştir.

3. AKYALÇIN, Necmi (2011). *Türkçe Deyimler Sözlüklerine Alınmış, Deyim Olmayan Kimi Söz Öbeklerine İlişkin Bir Değerlendirme*, Folklor/Edebiyat, 17 (68), s. 121-142.

Çalışmada *Türkçe Deyimler Sözlüğü* olarak yayımlanan çalışmalarda yer alan söz öbeklerinde deyim olmayan yapılar 7 ana başlıkta incelenerek örneklerle açıklanmış ve bu tür yapıların kaynaklarda geçen anlamlarına yer verilmiştir. Deyim olarak değerlendirilen birimlerin sözlük anlamları açıklanmış ve gerçek anlamlarından uzaklaşmadıkları ifade edilerek deyim olmadığı görüşü ileri sürülmüştür. Söz konusu yapılar, TDK'nin *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nden tespit edilerek alfabetik olarak açıklamalarıyla birlikte verilmiş ve deyim sözlüklerinde yer almaması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Yardımcı eylemlerle kurulan yapıların, kimi argo ifadeler ve ikilemelerin gerçek anlamları dışında kullanılmadıkları, bu nedenle de deyim olarak adlandırılmayacağı belirtilmiştir. Bir söz öbeğinin deyim olup olmadığına kullanıldığı bağlam doğrultusunda karar verilmesi gerektiğinin de altı çizilerek çalışma alana sunulmuştur.

4. AKYALÇIN, Necmi (2019). *Deyim ve İkileme İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme*, Homeros, 2 (3), s. 83-94.

Deyimler içerisinde kullanılan ikilemelerin varlığından söz edilen çalışmada bu tür yapıların tek başlarına deyim olamayacakları dile getirilmiş ve ikilemenin birkaç tanımına yer verdikten sonra bu yapıları deyim olarak ele alan çalışmalardan örnekler sunulmuştur. Örneklerden hareketle kimi çalışmalarda ikilemelerin tek birinin gerçek anlamda kullanılmasıyla deyim özelliği kazandığını ifade eden çalışmaların bulunduğu ve bu tür ikilemelerin gerçek anlamı dışında kullanılmadıklarından dolayı yanlış bir kullanım olduğu açıklanarak deyim özelliği kazanmadıkları, ancak gerçek anlamlarından uzaklaşınca deyim olabilecekleri ifade edilmiş ve bu tür ikili durumlarda ilk önce anlama bakılarak sınıflandırmaya gidilmesi gerektiği hususuna vurgu yapılmıştır.

5. AL, Esin (2019). *Türkçe Deyimlerde Söz Metaforları Üzerine Bir Değerlendirme*, Çukurova Üniversitesi-Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 4 (2), s. 391-406.

Son dönemlerde metaforlar üzerine birçok alanda çalışmalar yapılmaktadır. Söz konusu çalışmada Türkiye Türkçesi deyimlerinde yer alan *söz* kavramı üzerinde durulmuş ve Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nden derlenen, içerisinde *söz* (*laf, lakırdı*) kavramını barındıran deyimlerde bu göstergelerin zihinde hangi kavramlara işaret ettiği açıklanmıştır. Giriş kısmında *anlam* üzerine genel bilgiler verilerek kaynaklarda yer alan tanımlara değinilmiş, anlam bir tablo ile gösterilmiş ve kaynaklardan yola çıkılarak anlamın temel sayılabilecek üç özelliğine işaret edilmiştir: *düz anlam, yan anlam* ve *değişmece*. Değişmece ise eğretileme (metafor) ve düz değişmece (metonimi) olarak tablo hâlinde sunulmuştur.

Çalışmada Aksoy'un adı geçen sözlüğünden tespit edilen *söz* ve türevlerini içeren kavramlar bağlam merkezli ele alınarak kuramsal bir çerçeveye oturtulmuştur. Veriler Zaltman ve Zaltman'ın kuramına göre değerlendirilerek *yedi dev* olarak nitelendirilen *denge, dönüşüm, yolculuk, kap, bağlantı, kaynak, kontrol* derin metaforları üzerinden incelenmiştir. Deyimlerde yer alan *söz* kavramı daha önce Muna Yüceol Özezen'in akıl kavramı üzerinde uyguladığı *eyleyen ve eyleyene konu olan* şeklindeki yaklaşımı kullanılarak bir tablo üzerinde sunulmuştur. Tablo sonunda elde edilen 51 deyimden 13'ünde *söz* kavramının *özne* (*eyleyen*), 31'inde *nesne* (*eyleyene konu olan*) ve 7'sinde de *dolaylı nesne* olduğu saptanmıştır.

Sonuç olarak *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nde *söz, laf* ve *lakırdı* sözcüklerinin geçtiği deyimlerde yedi derin metaforik görünümün değerlendirilmesi yapılmış ve bu bağlamda *söz* kavramının derin metafor kullanımları çoktan aza doğru sıralanmıştır. En çok *kontrol*, en az ise *denge* derin metaforu ile bağlantısı olduğu sonucuna varılmıştır.

6. ALBAYRAK, Nurettin (2003). *Ne Tas Düşsün Ne Hamam Çınlasın Sözü Deyim mi, Atasözü mü?*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 102 (724), s. 360-363.

Çalışma, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*'nin 722. sayısında Nail Tan tarafından kaleme alınan "*Gözden Kaçmış Bir Deyim: Ne Tas Düşsün Ne Hamam Çınlasın*" yazısında *söz* konusu sözün, yazarın (Albayrak) *Türkiye Türkçesinde Atasözleri* kitabında deyim olduğu hâlde atasözü olarak değerlendirildiği belirtilerek tekrar gözden geçirilmesi üzerine yazılmış bir cevap niteliğindedir. Albayrak, bu bağlamda sözün açıklamasına geçmeden önce cümle tanımlarına yer vermiş ve bahse konu yapıya benzer birçok sözün kimi

kaynaklarda atasözü kimi kaynaklarda ise deyim olarak nitelendirildiğini, bu tür yapıların ayrımının cümlelerde yer alan fiillerin mastar veya çekimli hâllerinden hangisinin kullanıldığının tespitiyle yapılabileceğini dile getirmiştir. Deyimlerin bir hükmü değil bir kavramı belirtmek adına kullanılan kalıp sözler olduğu ve Tan'ın deyim olarak değerlendirdiği *Ne tas düşsün ne hamam çınlasın* sözünün eksilteli cümle formunda hüküm bildirdiği ifade edilmiştir.

7. ALKAYA, Ercan (2020). *Dede Korkut Kitabında Geçen Butun Binmek ve Sıçrayıp Binmek Deyimleri Üzerine, Dede Korkut, 9 (23), s. 225-232.*

Dede Korkut kitabının Dresden nüshasında 16 kez, Vatikan nüshasında ise 4 kez geçtiği tespit edilen *butun bin-* deyiminin okunuşu ve anlamlandırılması üzerinde durulan çalışmada söz konusu deyim üzerine yapılmış çalışmalardan bahsedilerek, deyim in okunuşuna dair görüş birliğinin olduğu fakat anlamlandırma noktasında farklı görüşlerin bulunduğu bilgisi aktarılmıştır. *Dede Korkut* kitabında *ata bin-* ifadesinin üç farklı şekilde (*bin-* fiili ile oluşmuş, *butun bin-*, *sıçrayıp bin-*) geçtiği belirlenmiştir. Her bir şekil ayrı ayrı değerlendirilmiş, *butun bin-* deyim inin ise Dresden ve Vatikan nüshalarında geçen örneklerine yer verilmiştir. *Dede Korkut* kitabında *bin-* şekli ile yaklaşık seksen yerde *ata bin-* anlamında kullanıldığı saptanmış, *butun bin-* ve *sıçrayıp bin-* şekillerinin ise metindeki bağlamdan yola çıkılarak farklı durumlarda *ata binme* şeklini ifade etmek için kullanıldığı açıklanmıştır. Her iki kullanım şeklinin metinlerde geçen yerlerinden örneklerle durumun farklılığı ortaya konulmuştur. Aynı zamanda *Dede Korkut* kitabının Günbet yazmasında yer alan *yanın basa bin-* ifadesinin yine bağlam merkezli ele alındığında *butun bin-* ile eş anlamlı olduğu ve *yan* ile *but* kelimesinin de konu üzerine yapılmış çalışmalardan hareketle eş anlamlı olabileceği sonucuna varılmıştır.

8. ALKAYIŞ, Muhammet Fatih (2013). *Adıyaman Yöresi Atasözleri ve Deyimlerinde Gelin Kaynana İlişkisi ve Evlilik Konusu, Turkish Studies, 8 (9), s. 579–594.*

Çalışmada Adıyaman yöresi hakkında kısaca bilgi verildikten sonra atasözleri ve deyim üzerine kaynaklarda yer alan tanımlardan birkaçına değinilmiştir. Gelin-kaynana ilişkisi ve evlilik konusu üzerine yöreye ait kalıp sözler, açıklamaları, ne anlama geldikleri, cümle içerisinde kullanımları, kaynak kişi bilgileriyle çalışmaya konu edilmiştir. 34 atasözü ile 9 deyim, çeviri işaretleri ve Türkiye Türkçesi karşılıklarıyla verilmiş, alfabetik sıra ve yöre ağzının özellikleri dikkate alınarak incelenmiştir. Atasözleri ve deyimlerde gelin-kaynana ilişkisi üzerine sıklıkla *saygı, şikâyet, acımasızlık, çaresizlik, feryat, geçimsizlik,*

kışkırtma; evlilik üzerine ise, *bacanak sevgisi, bencillik, değer verme, evlilik sonrası davranış değişikliği, geçim sıkıntısı, akrabadan kız alma, güven, hor görme, iyi geçinme, kız alınacak aile, korku, sağlık, talih-talihsizlik, umduğunu bulamama, yeme-içme, yeniden evlenme, yiğitlik, zamanında evlenmemenin doğurduğu olumsuz sonuçlar, zenginlik* gibi konuların ele alındığı belirtilerek bu tür kalıp sözler maddeler hâlinde sıralanmıştır.

9. ALKAYIŞ, Muhammet Fatih (2019). *Adıyaman Ağzı Söz Varlığına İlaveler: Atasözleri ve Deyimler, Diyalektolog, (22), s. 141-149.*

Yazarın 2012 ve 2019 yıllarında yayımladığı *Adıyaman Ağzında Atasözleri ve Deyimler* ile *Adıyaman Ağzında Atasözleri ve Deyimler-2* adlı kitaplarından sonra ele aldığı bu çalışmada yöre ağzından derlenmiş 7 atasözü ve 15 deyim çeviri yazı işaretleriyle dikkatlere sunulmuştur. Atasözleri ve deyimler üzerine yapılmış olan birkaç kaynak tanıma değinildikten sonra yazar tarafından yapılan kısa bir değerlendirmenin ardından yöre ağzından tespit edilen atasözleri ve deyimlere yer verilmiştir. Her kalıp sözün altında kavram alanının da verildiği çalışmada toplam 22 kalıp söz ele alınmış ve atasözlerinde genellikle *savurganlık, acımasızlık, yakınlık, çırpınma, yeğleme, geçmişte yapılan hatalar, nefret ve sevgi, tek bir sonuca bağlanma, kıymet, önem;* deyimlerde ise, *temenni, merhamet, meydan okuma, gözdağı, yetki, hâkimiyet, belirsizlik, anlaşmazlık, suskunluk, ileri yaşta olma, ikramda kusur etmeme, bol gelme, abartılı görünüm, temsil, kabiliyet, merak, soruşturma, nazar, doğallık, benzetme, kızgınlık* gibi kavramların yer aldığı belirtilmiştir.

10. ALYILMAZ, Cengiz (2003). *Türkçede Fiil Deyimleri ve Öğretimi Üzerine, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 86 (620), s. 148-156.*

Deyim kavramı hakkında bilgi verildikten sonra fiil deyimleri ve fiil öğretimi üzerine durulan çalışmada Türkçenin yazılı ve sözlü kaynaklarında yer alan deyimler *zarf+fiil* ve *nesne+fiil*'den oluşanlar olmak üzere iki grup altında sınıflandırılmıştır. *Orhun Yazıtları*'ndan da örnekler verilerek (*zarf+fiil: otça borça kel- 'ateş gibi bora gibi gel-/saldır-'; nesne+fiil: açsık tosık öme- 'açlığı tokluğu düşünme-'*) konuya açıklık getirilmiş, Türkiye Türkçesi ve Türk lehçe ve şivelerinde *zarf+fiil*'den oluşmuş fiil deyim örnekleri (*Türkiye Türkçesi: dünyaya gel-, ele avuca sığma-; Azerbaycan Türkçesi: başına dolan-; odlara sal- gibi*) yer almıştır. Aynı şekilde *nesne+fiil*'den oluşanlar da (*Türkiye Türkçesi: abayı yak-, omuz ver-; Uygur Türkçesi: at min- gibi*) incelenmiş ve fiil deyimlerinin yapı ve anlam özellikleri üzerine kitabi bilgiler ele alınmıştır. Fiil deyimlerinin deyimler içerisinde

farklı kategoriye dâhil edilmesi gerektiğini vurgulayan yazar, konuya dair yol gösterici bir çerçeve çizmiştir.

11. ALKAYIŞ, M. Fatih; YERLİ, Serdal (2020). *Atasözleri ve Deyimlerin Görseller Yoluyla Aktarımı Üzerine Bir Deneme: Adıyaman Yöresinden Örnekler*, Tarih Okulu Dergisi (TOD), 13 (46), s. 1747-1762.

Adıyaman ağzından seçilmiş kalıp sözlerin görseller yoluyla aktarıldığı çalışma aynı zamanda disiplinlerarası bir çalışmadır. Çalışmada *atasözü*, *deyim* ve *görsel* kavramları açıklandıktan sonra Alkayış'ın *Adıyaman Ağzında Atasözleri ve Deyimler (2012)* ve *Adıyaman Ağzında Atasözleri ve Deyimler-2 (2019)* adlı kitaplarından seçilmiş 5 atasözü ve 5 deyim nitel araştırma metoduna göre incelenmiştir. İlk olarak kalıp sözlerin yöre ağzındaki kullanım şekilleri ve ölçünlü dildeki karşılıkları verilerek açıklamalara gidilmiştir. Her bir kalıp sözü anlatan resimler çizilerek anlatım somutlaştırılmıştır. Dil - kültür ilişkisi bağlamında görseller üzerinden durumların izah edilmesinin akılda daha kalıcı olacağına dair fikir beyan eden yazar(lar), anlatılmak istenilen düşüncenin bu şekilde daha net ortaya konulduğunu ifade etmişlerdir.

12. AMANOVA, Lola (2014). *Türkiye Türkçesindeki Deyim ve Atasözlerin Özbek Türkçesine Aktarma Problemi*, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi (TSA), 18 (3), s. 167-177.

Türk lehçeleri arasında fonetik, morfolojik, leksik ve sentaktik açıdan benzerlikler bulunması aktarma konusunda sorunların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Çalışmada bu sorunlardan hareketle Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi atasözü ve deyim aktarımı sırasında karşılaşılan problemlere değinilmiştir. Lehçeler arası aktarım sorunlarından bahsedilen çalışmada, *atasözlerinin aktarımı meselesi* kısmında *yalancı eş değer* kavramı üzerine bilgi verilmiş, deyim ve atasözleri *tam karşılıklılar (aktarılmca anlamları ve kelime hazineleri aynı olan deyim/atasözleri)*, *kısmi karşılıklı olanlar (aktarılmca anlamları aynı ama kısmi farklı kelime hazineleri olan deyim/atasözleri)* ve *karşılıkları olmayanlar (kelime hazinesi açısından diğer lehçede olmayan deyim/atasözleri)* başlıkları altında örneklerle açıklanmıştır. Sonuç olarak, bir lehçeden diğer bir lehçeye aktarım uygulanırken kelimelerin anlamlarının titizlikle incelenmesi ve birçok yönden lehçeler hakkında bilgi sahibi olunması gerektiğinin altı çizilmiştir.

13. AŞKIN BALCI, Hülya (2014). *Deyimlerin Kültürlerarası İletişim Açısından Anlam ve Kültür Eşdeğerliliğine Göre Karşılaştırılması*, International Journal of Languages Education and Teaching, 2 (3), s. 26–47.

Çalışmada kültürlerarası iletişim bağlamında seçilmiş olan deyimler aynı dil ailesinden olan İngilizce ve Almanca ile ayrı dil ailesinden olan Türkçe dolayında değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda deyim sözlükleri taranarak konuyla ilgili olanlar tespit edilmiştir. Giriş kısmında dil ve iletişime dair bilgiler verilerek dil ve iletişimin deyimle ilişkisi üzerine açıklamalar yapılmıştır. Kültürlerarası iletişimde deyimlerin gerçek anlamlarının bilinmemesinin kişiler arası bildirişimde kopukluklara neden olduğu dile getirilerek bu tür durumların yaşanabileceği örnek deyimler sunulmuştur. Türkçede kullanılan *mürekkep yalamak* deyiminin *uzun yıllar tahsil görmüş olma* anlamının başka dillerde bilinmemesi ve gerçek anlamda anlaşarak yanlışlığa düşülmesi gibi kullanımlardan doğabilecek yanlışlıkların yaşanmaması için kalıp sözlere dikkat edilmesi gerekmektedir.

Karşılaştırmalı dilbilim yöntemlerinden yararlanılan çalışmada Türkçe-Almanca-İngilizce deyimler taranarak üç kültürün ortak söz varlığı üzerine bir değerlendirmeye gidilmiştir. Tespit edilen deyimlerin eşdeğerlilikleri ölçülerek *gerçek eşdeğerlilik*, *iki dilde aynı bir dilde farklı aktarılan deyimler*, *sözcük açısından farklı olan deyimler*, *çeviri yoluyla aktarılmış olan deyimler*, *üç dilde tekrar öbeğiyle oluşturulmuş deyimler*, *ifadesi farklı anlamları aynı olan deyimler* başlıkları altında söz konusu dillerdeki örnekler incelenmiştir. Üç dilde de benzer olan deyimler belirlenmiş ve bu deyimler üzerine açıklamalar yapılarak çalışma alana sunulmuştur.

14. AYAZ, Eyup Sertaç (2011). *Türkiye Türkçesinde Arı ile İlgili Atasözleri ve Deyimler*, Acta Turcica, 1 (1), s. 86–101.

Türkiye Türkçesinde kullanılan *arı* ile ilgili atasözleri ve deyimlerin ele alındığı çalışmada tespit edilen kalıp sözler anlamlarına göre sıralanmıştır. Deyimler ise sadece alfabetik olarak verilmiştir. Tasnif kısmında atasözleri *toplumsal ağıt (arı gibi çalış, arslan gibi ye)*, *toplumsal kurallar (balı olan bayram eder)*, *âdet-gelenek-görenek (besledim arı, kalmadı sızı)*, *kişisel öğüt (önce baldın pekmez oldun, şimdi para etmez oldun)*, *insan psikolojisi (ekşi yüzlünün balı acı olur)*, *toplum psikolojisi (hırsızın başında arılar oynar)*, *insan davranışları (arı bal alacak çiçeği bilir)*, *doğa olayları (koyun bir kışlık, arı bir kuşluk)*, *yaşam koşulları (kimi balı yer, kimini arı sokar)* ve *inanışlar (arıyı duman, insanı iman yola getirir)* olmak üzere 10 başlık altında incelenmiştir.

15. AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2018). *Bağdatlı Rûhî'nin (Ö. 1014/1605-1606) Gazellerinde Deyimler, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, (38), s. 163-202.*

Bağdatlı Rûhî'nin gazellerinde geçen deyimlerin incelendiği çalışmada deyim kavramına değinildikten sonra Bağdatlı Rûhî'nin deyimleri kullanımı üzerine bilgiler aktarılmıştır. Deyimlerin incelenmesi kısmında ise şairin 1.115 gazeli taranarak 557 deyim kullandığı tespit edilmiştir. Deyimlerin kullanım sıklığının da ortaya konulduğu çalışmada 557 deyim 1.726 defa geçtiği belirlenmiş ve en çok hangi deyimlerin kullandığının sayısı da belirtilmiştir: 82 defa *can vermek*, 46 defa *gam (gussa, endüh) çekmek*, 39 defa *gam değil*, 39 defa *yüz sürmek* ve 34 defa *kan ağlamak*. Bunların dışında birçok deyim de gazelerde birer defa geçtiğine değinilerek söz konusu deyimler anlamları ve geçtiği gazel numaralarıyla çalışmanın sonunda alfabetik olarak sıralanmıştır.

16. AYÇİÇEĞİ, Bünyamin (2019). *Klâsik Türk Şiirinde "Kuş Kondurmak" Deyiminin Anlam Çerçevesi, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 2 (1), s. 215-232.*

Çalışmada divan şairlerinin şiirlerinde deyimlerin sıkça kullanıldığından bahsedilmiş, *kuş kondurmak* deyiminin farklı sözlüklerde ve şerh kitaplarında geçen anlamlarına yer verilmiştir. *Deyimin anlam çerçevesi* başlığı altında söz konusu deyim anlamsal ve yapısal özelliklerine değinilmiştir. Manzum eserlerden hareketle deyim anlam alanı tespit edilerek 6 anlam alanı olduğu, bunlardan birinin de deyim olumsuz anlamından oluştuğu sonucuna varılmıştır. Bu anlam alanlarının her biri ayrı başlıklar altında ele alınarak söz konusu deyim kullanan şairlerin beyitlerinden örneklerle açıklamalara gidilmiştir.

17. AYDIN, Ayşe (2015). *Deyimlerimizde Temizlikle İlgili Kavramlar, Turkish Studies, 10 (8), s. 517-534.*

Çalışmada deyim kavramına değinildikten sonra temizlik üzerine bilgiler aktarılmıştır. Kullanım alanı olarak sıfat görevi üstlenen temizlik/titizlik ile ilgili kelimelerin deyimler içerisinde kullanımlarından örnekler sunulmuştur: *elini sıcak sudan soğuk suya sokmamak, sabun köpüğü gibi sönmek, suyu bulandırmak, saçını süpürge etmek* gibi. Temizliğin hem maddi hem de manevi boyutuna göre deyimlerdeki kullanımından bahsedilerek konuyla ilgili 97 deyim ele alınmıştır. Aynı zamanda temizliğin zıttı olan kirlilik üzerinden de deyimler değerlendirilmiş ve Aksoy'un *Deyimler Sözlüğü* esas alınarak temizlik ve kirlilik bağlamında sınıflandırmaya gidilmiştir. Bu doğrultuda deyimler; *karakter-manevî bakımdan kişinin-durumun temizliğini anlatan deyimler (alnu açık, yüzü ak)*, *karakter-manevî bakımdan kişinin-durumun kirliliğini anlatan deyimler (kirli çamaşırlarını ortaya dökmek)*,

mekân-eşya temizliği ya da kirliliği için kullanılan deyimler (bal dök de yala), beden temizliğini anlatan deyimler (saç sakal birbirine karışmak), kılık-kıyafet temizliğini anlatan deyimler (giyimli kuşamlı), genele hitap eden deyimler (aydan arı, gündenduru) şeklinde tasnif edilerek, anlamlarıyla birlikte değerlendirmeye alınmıştır.

18. AYDIN, Erhan (2020). *Tonyukuk Yazıtının 13. Satırındaki Deyim Üzerinde Yeni Bir Okuma ve Anlamlandırma Önerisi*, *Türkbilig*, (39), s. 71-79.

*Tonyukuk Yazıtı'nın 13. satırında geçen "Özçe taşın tutmuş teg biz "Kendimizce dışarıyı tutmuş gibiyiz." veya öz içi taşın tutmuş teg biz "Kendi iç (kuvvetler)i (ile) dış (topraklar)ı tutmuş gibiyiz." deyiminin incelendiği çalışmada öncelikle söz konusu satırın diğer akademik çalışmalarda nasıl anlamlandırıldığına bakılarak yeni bir okuma ve anlamlandırma önerisinde bulunulmuştur. Çalışmanın giriş kısmında yazıtta dair bilgiler aktarılmış ve yazıtta yer alan satırlardan bazılarının farklı okunuşları farklı anlamları olduğu dile getirilmiştir. Çalışmaya konu olan deyim daha önceki okuma ve anlamlandırmalarına değinilerek *yeni bir okuma ve anlamlandırma önerisi* başlığı altında deyim geçtiği bölümün anlam bağlamına dikkat edilerek yeni bir okuma ve anlamlandırma önerisi sunulmuştur: (Üz (öz?) eçi atasın tutmuş teg biz. >Aksi, kötü ağabey(in), babasını tutmuş (ele geçirmiş).*

19. AYGÜN, Mehmet (2003). *Türkçe ve Almancada 'Göz'le İlgili Deyimlerin İncelenmesi*, *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (1), s. 71-88.

Göz ile ilgili her iki dilde yer alan deyimlerin sözdizimi ve anlambilimi açısından incelendiği çalışmada sözdizimi (ad tamlaması, sıfat tamlaması, belirteç, mastar ve yüklemli cümle durumunda olan deyimler) ve anlambilimi (benzetmeler, aktarmalar, asıl anlamlarında kullanılan kalıplaşmış anlam birimleri) açısından deyimlerin kimi zaman değişik şekillerde kimi zaman her iki dilde de aynı şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Deyimler her iki dilde de anlamlarıyla birlikte verilmiş ve göz ile ilgili her iki dilde de çok fazla deyim olduğu, çoğunluğu ise mastar durumundaki deyimlerin oluşturduğu ifade edilmiştir.

20. BAŞ, Melike (2016). *Türkçede Göz Sözcüğünün Deyimler Aracılığıyla Kavramsallaştırılması*, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, (2), s. 17-37.

Göz kelimesinin deyimlerle nasıl kavramsallaştığı üzerine temellenen çalışmada bilişsel dil üzerine bilgiler aktarılmış, İngilizce, Çince, Modern Farsça ve Türkçe gibi dillerde göz kelimesinin nasıl kavramsallaştığına dair görüşlerden bahsedilmiştir. Göz

sözcüğü bağlamında bilişsel dilbilim çalışmalarının olup olmadığı, var olanlarda da kelimenin nasıl kavramsallaştırıldığı üzerinde durulduktan sonra *kavramsal eğretilene ve düzdeğişmece* başlığı altında bu kavramların tanımlarına değinilmiştir.

12 farklı deyim sözlüğü taranarak göz kavramı ile ilgili tespit edilen 374 deyim anlamaları da incelenerek değışmeceli kullanımları belirlenmiş ve ortak özelliklerine göre: *gözün işlevleri yerine göz (göz etmek, göz kırpmak), zihinsel yetilerin (gözünü dört açmak, göz kulak olmak), duyguların (gözleriyle yemek, gözü çıkmak), karakter özelliklerinin (gözü aç (olmak), gözü (gönlü) tok), fiziksel durumların (gözleri süzölmek, gözle kaş arasında) ve kültürel öğelerin (göze gelmek, gözü değımek) kavramsallaştırılmasında göz şeklinde 6 başlık altında ele alınmış ve kendi içerisinde alt başlıklar oluşturularak sınıflandırılmıştır. Yazarın 2015 yılında ortaya koymuş olduğu doktora tezinde kullandığı *duygu sınıflandırması modeli* söz konusu deyimlerdeki farklı duygu türlerinin tespitinde kullanılmıştır. Bazı kavramsallaştırma başlıklarının altında açıklamaları ve örnekleri verildikten sonra oluşturulan şemalarla göz kavramının işlevleri görsellerle sunulmuştur. Sonuç olarak elde edilen veriler diğer dillerde (İngilizce, Çince, Japonca, Farsça ve Arapça) yapılmış göz ile ilgili çalışmalarla karşılaştırılarak benzer ve farklı yönleri ortaya konulmuştur.*

21. BATİSLAM, H. Dilek (1997). *Nedim'in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler, Türkoloji Araştırmaları-Fuat Özdemir Anısı, Adana, s. 107-123.*

Nedim'in şiirlerinde geçen atasözleri ve deyimlerin incelendiğı çalışmada ilk olarak söz konusu kavramlar üzerine bilgiler aktarılmış ve Divan edebiyatındaki kullanımlarından bahsedilmiştir. Nedim'in içerisinde atasözü geçen şiirlerinde her kıtanın ardından açıklamalar yapılarak tespit edilen atasözlerinin günümüzdeki kullanımlarına dair bilgilere yer verilmiştir. Nedim'in *Divanı*'nda deyimlerin geçtiğı beyitler ise atasözlerinde olduğu gibi açıklamalara gidilerek aktarılmış ve *Divan*'dan tespit edilen kalıp sözlerin günümüzdeki şekil ve anlamları ile örneklerine de yer verilerek kimi deyimlerin çağrışım yoluyla günümüzde hangi deyimle benzerlik gösterdiği hususunda açıklamalar yapılmıştır.

22. BULAK, Şahap (2016). *Van Küresin Ağzında Deyimler, AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (56), s. 837-857.*

Çalışmada Van ili ve merkeze bağı köyler ile birkaç ilçeden mülakat, gözlem ve sınıflandırma metotlarına başvurulmuş tespit edilen deyimlere yer verilmiştir. Kaynak veriler, transkripsiyon işaretleriyle bir alfabe oluşturularak aktarılmıştır. İlk olarak deyim

yazılmış, altına transkripsiyon işaretleriyle cümle içerisindeki kullanımı, deyim anlamı, onun altında da kaynak kişi bilgileri yer almıştır. Kültür aktarıcısı olarak deyimlerin kayıt altına alınmasını vurgulayan Bulak, çalışmasını bu doğrultuda oluşturmuş ve otuz kaynak kişi dolayında yöreye ait tespit ettiği deyimleri derleyerek alana sunmuştur. Sonuç kısmında deyimlerin özelliklerinden ve kısmen de kavram alanlarından bahsedilerek, *kavram veya durumları mecaz yoluyla anlatım güzelliği ve özgünlüğü içinde belirten kalıplaşmış kelime grupları ve cümlelerden oluşan deyimler; bir kavram veya durumu belirtmek için anlatım güzelliği düşünülmeden kurulan deyimler, kalıplaşmış söz topluluğundan oluşan deyimler ve isim soylu bir kelime ile özel bir yardımcı fiil (mastar)le kurulan deyimler* şeklinde sınıflandırılarak verilmiştir.

23. CAN, Özge; ERCAN, Gülsüm Songül (2015). Deyimlerin Edimbilimsel Olarak Ulamlaştırılmasına İlişkin Bir Öneri: Türkçede ‘Erkek’e Gönderimde Bulunan Deyimler, Dilbilim Araştırmaları, 26 (1), s. 63–83.

Çalışmada deyim kavramına dair bilgiler aktarıldıktan sonra kavram üzerine yapılmış çalışmalardan ve söz konusu çalışmaya yakın olanlardan bahsedilmiştir. Veriler, en çok satın alınan (birçok okuyucuya ulaşmış) deyim sözlüklerinden seçilerek ortaya konulmuştur. *Kurumsal artalan* ana başlığı altında deyimlerin *genel, sözdizimsel, anlambilimsel, edimbilimsel özelliklerine* değinilmiş ve kaynaklarda geçen tanımlardan birkaçına yer verilmiştir. *Deyimlerin alfabetik sıraya göre dizilişi ve tanımları* başlığı kısmında bu konudaki görüş ve önerilere dikkat çekilmiştir. Yöntem ve veri tabanı üzerine bilgiler vermek adına açılan ikinci ana başlık *araştırma yöntemi ve veri tabanı* kısmında yararlanılan kaynak sözlüklerin hangi niteliklere göre tercih edildiğinden söz edilmiştir. *Bulgular ve tartışma* kısmında ise üç sözlük içerisinde *erkek* kelimesinin geçtiği 17 deyim (erkek koyun kasap dükkanına yakışır; kadının fendi erkeği yendi...) olduğu bilgisi verilerek bu deyimler bir tablo ile sunulmuştur. Deyim verildikten sonra söz konusu sözlüklerde var olan anlamları açıklanmış ve içerisinde *erkek* kelimesinin geçmediği fakat anlam olarak *erkek’e gönderimde bulunan* 138 deyim (ağalık vermekle, yiğitlik vurmakla; elde bulunan beyde bulunmaz; nikahı altına almak) tespit edilerek tablo ile gösterilmiştir. Bu kısımda yer alan deyimler edimbilimsel açıdan değerlendirildikten sonra deyim sözlüklerinin nasıl sınıflandırılması gerektiği üzerine yazar(lar) tarafından öneriler sunulmuş başka bir yazarın (Akar 1991) deyim sözlüklerinde belirlediği beş tür aksaklıktan bahsedilmiştir. Veri toplanan üç sözlük içerisinde bu aksaklıklardan üçünün bulunduğu saptanmıştır: *tanımları kısmen hatalı ya da eksik yapılmış olan deyimler, tanımları yine deyimlerle yapılmış*

deyimler ve açıklayıcı örnek tümcelerde açık ifadelerin bulunmadığı deyimler şeklinde başlıklar açılarak tablolar ile sözlüklerde geçen bu tür deyimlere yer verilmiştir. Tablolarda deyimın karşısına sözlük anlamı yazılarak öneri tanımı sütunu açılmış ve yazar(lar) tarafından uygun görülen tanımlar yazılmıştır. Son olarak deyim sözlüklerindeki sıralamaya ilişkin deyimlerin edimbilimsel özelliklerine göre tekrar düzenlenmesi gerektiği ve bu şekilde daha kullanılabilir olacağı ifade edilmiştir.

24. CANKÜYER, Yılmaz (1994). *Fransızca ve Türkçede Ortak Deyimler*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 2 (512), s. 149-153.

Diller arasında kelime alışverişi farkında olarak veya olmadan sıkça karşılaşılan bir durumdur. Zira iletişim bağlamında düşünülünce bu durumun olmaması söz konusu değildir. Türkçede de yabancı kökenli birçok kelimenin varlığından söz etmek mümkündür. Çalışmada diller arası iletişimin bir sonucu olan kelime alışverişi üzerine bilgiler aktarılmış, eserlerden örnek cümlelerle anlatım somutlaştırılmıştır. Özellikle Fransızcadan Türkçeye geçen kelimeler üzerinde durularak her iki dilde de ortak olan deyimler iki grup hâlinde verilmiştir. İlk grup her iki dilde de anlam ve söz dizimi açısından tam benzerlik gösteren deyimlerden (*bomba gibi patlamak, sağ kolu olmak...* gibi); ikinci grup ise iki dilde de aynı anlama gelen fakat söyleniş bakımından farklı olan deyimler (*dişleri sıkmak, sınırlar tanımamak...* gibi) oluşmaktadır. Sınıflandırma aşamasında her iki dilden de örnekler verilerek çalışma tamamlanmıştır.

25. COŞAR, A. Mevhibe (2016). *Gümüşhane Ağzlarından Derlenmiş Deyimler Üzerine*, Mavi Atlas, (6), 1–17.

Gümüşhane ağzında yer alan ve *Derleme Sözlüğü*'nde Gümüşhane ağzına ait olarak işaretlenen deyimlerin incelendiği makalede deyimın ne olduğu ve ne olması gerektiği hususundaki akademik görüşlere yer verilmiş, deyimleri üç başlık altında ele alan Leyla Subaşı Uzun'un tasnifinden yola çıkılarak değerlendirme yapılmıştır. Bu tasnife göre deyimler, *tam deyimler, yarı deyimler ve üçüncü dereceden deyimler* olmak üzere üç grupta incelenmiştir. Coşar, *Derleme Sözlüğü*'nden tespit ettiği deyimleri farklı kaynaklardan desteklemeye ve genişletmeye çalışmış; aynı zamanda tematik gruplandırmaya giderek sonuç kısmının ardından *Deyimler İçin Sözlükçe* başlığında Gümüşhane ağzına ait olarak gösterilen 321 deyime ve anlamına yer vermiştir.

26. ÇALIŞKAN, Nihal (2010). *Türkçenin Yabancı Dil Öğretiminde Söz Varlığını Geliştirme: Kavramsal Anahtarlar Aracılığıyla Deyim Öğretimi*, Turkish Studies, 5 (4), s. 258-275.

Yabancılara Türkçe öğretiminde organ adlarıyla kurulan deyimlerin öğretimine dair incelemenin yapıldığı çalışmada ilk olarak TDK'nin genel ağ sitesinde yer alan *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nden *ayak, burun, kulak, kalp/yürek, yüz/çehre/beniz* kelimelerinin geçtiği deyimler tespit edilmiştir. Çalışmada kavramsal metafor teorisi ve türleri, dilsel metafor, söylem gibi kavramlar açıklanarak kaynaklardan hareketle bahsi geçen konular üzerinde durulmuş ve örnekler verilmiştir. Çalışmaya dâhil edilen organ adlarının arka planında yer alan kavramsal metaforu açığa çıkarmak adına her bir organ ayrı başlık altında açıklanmış ve deyimler kendi içerisinde sınıflandırmaya gidilerek ele alınmıştır. Örneğin burun organı *burun* adıyla kurulan deyimler başlığı altında *koku alma yerine burun (burnunun direği kırıl-/düş-), dış görünüş yerine burun (burnu çenesine değ-), yakınlık, yaklaşma yerine burun (burnunun dibine sokul-), kibir yerine burun (burun şişir-), sıkıntı yerine burun (burnundan getir-)* ve *duygulanmak ve duygu yerine burun (burnundan solu-)* şeklinde tasnif edilmiştir. Çalışmanın sonunda yazar tarafından konuyla ilgili oluşturulan I.-II. ve III. etkinlik başlıklarının altında deyimler ve kavram alanlarına dair örnek sorular sorularak konu daha anlaşılır kılınmıştır.

27. ÇELİK, Yasemin (2017). *Türkiye Türkçesinde Duyu Organlarıyla Kurulan Deyimler*, Sosyal Araştırmalar, 10 (50), s. 72–79.

Çalışmada deyim kavramının kaynaklarda geçen tanımlarına yer verilmiş ve Türkiye Türkçesinde duyu organları (burun, dil, deri, göz ve kulak) ile kurulmuş deyimler tespit edilerek kendi içerisinde sınıflandırılmıştır. Veri tespitinde TDK'nin *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* kullanılmıştır. Deyimler, duyu organlarının olumlu-olumsuz anlama gelenler şeklinde gruplandırılarak her organ ayrı ele alınmıştır. Toplamda 319 deyim tespit edilmiş, bunlar arasında *dil* ile ilgili 51 (dile gel-; dil ağız verme-), *kulak* ile 43 (kulak ver-; kulağına kar suyu kaçır-), *burun* ile 34 (burnuna koy-; burun kıvrır-), *deri* ile 3 (derisini yüz-) ve en fazla olarak da *göz* ile ilgili 188 (göz süz-; göz boya-) deyim bulunduğu ve bunlardan 218 deyim olumsuz, 101 deyim ise olumlu olduğu, bunun bir sonucu olarak da organ adlarının deyimlerdeki kullanımlarının farklı anlamsal özelliklere sahip oldukları saptanmıştır.

28. DELİCE, Hacı İbrahim (2002). *Deyimlerin Dil Bilgisel Yapıları ve Yapı Çözümlemleri*, Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri, 2 (2), s. 177–194.

Çalışmada deyim kavramının diğer dillerdeki karşılıklarına değinildikten sonra sözlüklerden örnekler sunulmuş, söz konusu kavramın oluşum durumlarına göre çeşitleri açıklanmıştır. İlk kısımda deyim üzerine yapılan çalışmalardan kısaca bahseden yazar, deyimlerin yapısal özelliklerine değinmiş ve deyim sözlüklerinden derlediği kalıp sözleri oluşum yapılarına göre başlıklar altında incelemiştir. Deyim oluşturabilen kelime öbekleri yazarın tespit ettiği *ayrılma öbeğinden deyim (ateşten gömlek)*, *Arapça sıfat tamlamasından deyim (affi ilahi)*, *isim tamlamasından deyim (dış kapının dış mandalı; acem aslanı)*, *bağlama edatı öbeğinden deyim (ya herro ya merro)*, *çekim edatı öbeğinden deyim (aç kurt gibi; açık alınla)*, *fiil öbeğinden deyim (açık etmek; ramak kaldı)*, *cümlelerden deyim (eksiltili cümle, tam yapılı cümle, karşılıklı konuşma biçiminde olanlar, devrik cümle)(bir ağızdan..., Elifi görse mertek sanır)* şeklinde başlıklar altında incelenerek örneklerle açıklanmıştır.

29. DEMİR, Celal (2008). *Türkçede Deyimlerin Söz Dizimsel Özellikleri*, Türk Dili, 95 (677), s. 428-444.

Deyim konusunda yapılan çalışmaların çoğunlukla anlama yönelik olduğuna söz dizimsel olarak deyimler üzerinde yeterince durulmadığına dikkat çekilen çalışmada bu doğrultuda ortaya konmuş iki çalışmadan (Ö. Asım Aksoy: Atasözleri ve Deyimler; Vecihe Hatipoğlu: Kelime Grupları ve Kuralları) bahsedilmiştir. Konuya ilişkin başka çalışmalardan da yola çıkılarak açıklamalara gidilmiş ve bahsi geçen çalışmalardan hareketle deyimler, söz dizimsel olarak üç başlık altında - *bir fiil ve fiilimsi üzerinde oluşan deyimler (birleşik fiil yapısında olan deyimler, bir fiilimsi üzerinde oluşan deyimler...)*, *fiilsiz oluşan deyimler (isim tamlaması; sıfat tamlaması yapısında olanlar...)* ve *tek sözcükten ibaret deyimler* sınıflandırılmıştır. Her başlığın kendi içerisinde alt başlıkları da bulunmaktadır. Deyimler, sözdizimi bakımından da ele alınarak, onların daha iyi anlaşılıp kavranması için yapısal özelliklerini incelemeye yönelik çalışmaların arttırılması gerektiği görüşü dile getirilmiştir.

30. DEMİR, Ekrem (2013). *Atabetü'l Hakâyık'ta Geçen Deyimler, Atasözleri ve Özdeyişler*, Türkiyat Mecmuası, (23), s. 38-52.

Atasözleri, deyimler ve özdeyişler üzerine literatür analizi yapıldıktan sonra çalışmaya konu edinilen eserin yazarı Edip Ahmet Yükneki ve *Atabetü'l-Hakâyık'a* dair bilgiler aktararak eserden 76 deyim, 7 atasözü ve 14 özdeyiş tespit edilmiştir. Kalıp sözler,

günümüz Türkiye Türkçesindeki karşılıkları ile açıklanmıştır. Bu sözlerin günümüzde de kullanılıyor olması, eserin yıllarca kendisini muhafaza ettiğinin göstergesi sayılmış ve eserde yer alan deyimlerin çoğunluğunun İslam ahlakı ile oluşturulduğu dile getirilmiştir.

31. DEMİR, Kemal (2019). *Türkçe ve Almandaki Ağız ile İlgili Deyimlerin Çağdaş Metafor Analiz Yöntemi ile Çözülmesi*, Atatürk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (3), s. 1243–1250.

Çalışmada Almandada ve Türkçede *ağız* sözcüğü ile oluşturulmuş deyimler tespit edilerek iki ayrı dil ve kültür içerisindeki algılanış biçimleri incelenmiştir. Giriş kısmında metafor kavramı üzerine yaklaşımlardan bahsedilerek *metaforlar* başlığı altında kavrama dair bilgiler aktarılmış ve türlerine değinilmiştir *-varlıksal metafor, yön metaforu ve yapısal metafor-*.

Deyimler ve Metaforlar kısmında ise Saim Sakaoglu ve Berat Alptekin'in *Türk Halk Edebiyatı Ders Notları* adlı eserinde yer alan deyimlerin özellikleri sıralanmış ve *karşılaştırmalı metafor analizi* kısmında Almandada ve Türkçede *ağız* ile ilgili deyimler, *aynı kavram ile aynı anlam oluşturulmuş, birbirine yakın kavram ile aynı anlam oluşturulmuş ve çok farklı kavram ile aynı anlam oluşturulmuş deyimler* şeklinde üç kategori altında incelenmiştir. Bu kategorilere uygun deyimler her iki dilden örnekler verilerek açıklanmıştır. Sonuç olarak, Almandada *ağız* ile ilgili 36, Türkçede ise 130 deyim olduğu saptanmış ve çalışmaya konuyla ilgili olanlar dâhil edilmiştir.

32. DEMİRKAZIK, H. İbrahim (2013). “*El Arkası Yerde*” Deyimi ve Bu Deyimin Divan Şiirindeki Kullanımı, Turkish Studies, 8 (4), s. 617-633.

Çalışmada günümüzde kullanımdan düşmüş olan *el arkası yerde* deyiminin anlam çerçevesi ve çıkış noktası ortaya konulmuştur. Deyim kavramı üzerine bilgiler aktarıldıktan sonra söz konusu deyim yer aldığı kimi beyitlerde yanlış anlamlandırmalar yapıldığı hususuna dikkatler çekilmiş ve yüzün üzerinde manzum eser taranarak deyim divan şiirindeki kullanımlarından doğan anlamları tespit edilmiştir. Bu bağlamda 37 farklı şairin eserinden seçilen 67 örnekte kullanım şekilleri ve sıklığı tespit edilmiştir: *el arkası yerde de-* (23), *el arkasını yere/yerde ko(y)-* (20), *el arkası yerde* (8), *el arkası yerde et-/eyle-* (3), *el arkasını yere bas-* (1). Söz konusu deyim şiir kalıpları içerisinde şairler tarafından farklı şekillerde kullanılmalarının olduğundan söz edilerek bu kullanım şekilleri örnek beyitlerle dört başlık altında *-deyimdeki kelimelerin sırasının değişmesi, kimi kelimelerin deyimden çıkarılması, deyimdeki kelimelerin eş ya da yakın anlamlarıyla*

değiştirilmesi ve deyimde araya kelime girmesi- sıralanmıştır. Deyimin anlam çerçevesi kısmında, bazı kaynaklarda deyim için verilen anlamlandırmalardan bahsedilerek örnek beyitlerle hangi anlamlara karşılık kullanıldığı bilgisine değinilmiştir. Deyimin çıkış noktasını belirlemek amacıyla çalışmalardan hareketle açıklamalara gidilmiş ve örnek beyitler üzerinden deyimden çıkış noktasının güreşle bağlantılı olduğu sonucuna varılmıştır. Deyimin divan şiirindeki kullanımlarının tespitinin yapıldığı kısımda deyimden geçtiği beyitlerin açıklamalarından yola çıkılarak şairlerin deyimden hangi anlamlarda kullandığından bahsedilmiştir. Sonuç olarak, deyimden 15. ve 16. yüzyıllarda genellikle *çınar yaprağının ele benzetilmesi* ve *güneşin batma olayında elin yere konulması* arasında ilişki kurularak kullanıldığından söz edilmiştir.

33. DİNAR, Talat (2016). *Türkiye Türkçesinde al- ve ver- Fülleriyle Kurulan Deyimler Örneğinde Söz İçi Karşıtlık, Dil Araştırmaları, (19), s. 65–77.*

Çalışmada söz içi karşıtlık kavramına dair bilgiler veren Dinar, bu bahis üzerine yapılan çalışmalara değinmiş, kaynaklarda söz içi karşıtlık için neler söylendiği hususunda araştırmacıların görüşlerine yer vermiştir. Söz içi karşıtlık türlerini açıklayarak al- ve ver- fiilleri ile kurulan deyimleri bu yönde incelemiştir. Bu bağlamda oluşmuş deyimler, TDK'nin *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nden tespit edilerek açıklamalarıyla çalışmada yer almıştır. Bir deyimden hem gerçek hem de mecaz anlamında kullanımının söz içi karşıtlığa neden olduğu belirtilmiş, bu tür deyim örnekleri tespit edilerek *-hızını almak, can vermek, tat vermek...*- eserlerdeki kullanımlardan örnekler sunulmuştur. Ayrıca söz içi karşıtlığın ortaya çıkış sebeplerinden de bahsedilerek eski dönemlerden günümüze yaşanmış olan değişimlere değinilmiştir.

34. DİNÇER ASLAN, Sedanur (2019). *Nev'î Divanı'nda Atasözleri, Deyimler ve Bunların Kullanımı Üzerine, Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 3 (2), s. 253-277.*

Çalışmada deyim ve atasözleri üzerine bilgiler aktarıldıktan sonra *Nev'î Divanı*'nda geçen kalıp sözler *atasözleri, özlü sözler* ve *deyimler* başlıkları altında incelenmiştir. *Divan*'da, 15 atasözü, 70'e yakın özlü söz ve sayıca çok fazla deyim olduğu saptanmıştır. Deyimler kısmı kendi içerisinde kuruluşları ve anlamları bakımından alt başlıklara ayrılarak ele alınmıştır. Bu bağlamda deyimler, *organ isimleriyle kurulan deyimler; cümle biçiminde kurulan deyimler; eksilteli deyimler; Arap harfli deyimler; tasavvufî deyimler; değiştirilerek kullanılan deyimler; doğa kavramlarıyla kurulan deyimler* ve *diğer deyimler* olmak üzere 8 alt başlıkta değerlendirmeye alınarak her başlığa uygun beyitler yine kendi içerisinde de

kavram alanlarına ayrılarak verilmiştir. Bazı başlıklar altında *Nev'î Divanı*'ndan örnek beyitler sunulmuştur.

35. DOĞAN, Levent (2017). *Kırklareli Ağzındaki Deyimler Üzerine Bir İnceleme*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19 (1), s. 395-417.

Trakya Bölgesi'nin Kırklareli ağzında yer alan deyimlerinin *köken, anlam ve söz dizimi* bakımından ele alındığı çalışmada yöreye ait deyimler, DS'den, yöre ağzı üzerine yapılmış akademik çalışmalardan ve yazarın şahsen derlediği metinlerden tespit edilmiştir. Elde edilen deyimler köken bakımından; *Türkçe sözcüklerden oluşanlar, Türkçe ve yabancı sözcüklerden oluşanlar* şeklinde başlıklar altında incelemiştir. Söz dizimi, şekil bakımından ise *cümle şeklinde olanlar, bir/birkaç isimle bir fiilden/yardımcı fiilden oluşanlar, bir fiil grubu şeklinde oluşanlar* ve anlam bakımından ise *ad aktarması, deyim aktarması, kinaye, teşbih, mübalağa, dua ve beddua içerikli olanlar, argo içerikli olanlar* şeklinde sınıflandırılmıştır. Çalışmada ulaşılan veriler sonucu yöre ağzında Türkçe kökenli kelimelerin daha çok olduğu saptanmış ve sonuç kısmının ardından alfabetik sıra ile deyimler anlamlarıyla birlikte verilmiştir.

36. DUMAN, Gül Banu; SOROKİNA, Oksana (2017). *Çuvaş Türkçesinde Göz ile Kurulmuş Deyimler ve Türkiye Türkçesiyle Karşılaştırılması*, Dil Araştırmaları, (21), s. 113-128.

Çalışmada deyim kavramı açıklandıktan sonra Çuvaş Türkçesinde *göz* ile ilgili deyimler tespit edilmiş ve Türkiye Türkçesi ile karşılıklarına yer verilmiştir. *Göz* organı ile kurulan deyimler üzerine yapılan çalışmalardan da söz edildikten sonra Çuvaş Türkçesinde *göz* kavramı ile ilgili deyimlerin hangi kaynaklardan tarandığı bilgisi aktarılmıştır. Ayrıca yazar(lar) *göz* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki ve Çuvaş Türkçesindeki etimolojisinden de bahsetmiştir.

Çalışmada Çuvaş Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde taranan deyimlerde *anlam bakımından* ortak olanlara yer verilmiştir. Türkiye Türkçesi ve Çuvaş Türkçesindeki şekliyle aktarılan deyimler üzerine açıklamalara gidilerek konu daha anlaşılır kılınmıştır. *Yapı ve söz dizimi özellikleri bakımından deyimler* kısmında ise deyimlerin söz dizimsel özelliklerine değinildikten sonra *iki kelimededen oluşan yapıda fiil unsuru bulunmayan deyimler, ikiden fazla kelimededen oluşan yapıda fiil unsuru bulunmayan deyimler, mastarla biten iki kelimededen oluşan deyimler, mastarla biten ikiden fazla kelimededen oluşan deyimler, cümle biçimindeki deyimler* şeklinde bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Kelime sayısı bakımından da

incelenen deyimlerin 73'ünün iki ya da üç kelimededen, geriye kalan 10 deyim ise üçten fazla kelimededen oluştuğu bilgisine yer verilerek toplamda 83 deyim ele alınmıştır. Aynı zamanda söz konusu deyimlerden 17'sinin de olumsuzluk bildirdiği bilgisi aktarılmıştır.

37. DUVARCI, Ayşe (2011). *Atasözü ve Deyimlerde Yel ve Sel Kavramlarının Anlamlandırılması*, Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, 1 (8), s. 231-238.

Atasözleri ve deyimler üzerine kısaca kaynak bilgilerden bahsedildikten sonra tabiat olaylarının insan yaşantısında önemli bir yeri olduğu düşüncesinden hareketle *yel* ve *sel* kavramlarını içerisinde barındıran kalıp sözler incelemeye alınmıştır. Bu konu üzerine Müjgan Üçer (Atalar Sözü Yerde Kalmaz), Ali İhsan Beyhan (Yöremizden ve Çevremizden Deyimler, Atasözleri), Ö. Asım Aksoy (Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü), Hamdi Hasan (Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözü ve Deyimler), Bölge Ağızlarından Atasözü ve Deyimler (Ankara: 1996) kaynakları esas alınmıştır. Kavramlarla ilgili kalıp sözler adı zikredilen çalışmalardan tespit edilmiş ve cümle içerisinde kullanılarak bir bağlam etrafında verilmeye çalışılmıştır. *Yel* ve *sel* kavramıyla oluşturulmuş kalıp sözlerden 17 anahtar kavram ortaya konularak her kavramın karşısına ilgili kalıp söz yazılmıştır: çalışmanın önemi üzerine *yel olmadan toprak uçmaz*; her zaman başkasına güvenmeme *yele bakan ele bakar*; son pişmanlığın fayda etmemesi *sel ile gelen yel ile gider* gibi.

38. EFE, Zahide (2020). *Şeyhülislam Kemâl Paşazâde (İbni Kemâl) Dîvânı'nda Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri*, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, (25), s. 277-309.

Şeyhülislam Kemâl Paşazâde (İbni Kemâl) *Dîvânı'nda* yer alan kalıp sözlerin incelendiği çalışmada ilk olarak Klasik Türk edebiyatı ve o dönemlerde şiirlerinde kalıp sözlere sıkça yer veren şairlerden bahsedilmiştir. İbni Kemâl'in *Divanı'ndan* söz edilerek şairi konu alan çalışmalar kısaca tanıtılmıştır. *Divan'da* geçen atasözlerinin incelendiği kısımda 30'a yakın atasözü tespit edilmiş ve atasözlerinin geçtiği şiir ve beyit numaraları verilerek anlamları açıklanmıştır. Atasözü olup olmadığı kesin olarak bilinmeyen fakat anlamdan hareketle atasözlerine benzeyen birtakım sözler de çalışmaya dâhil edilmiştir. Deyimlerin ele alındığı kısımda 300'e yakın deyim *Türkçe kelimelerden oluşanlar, Arapça ve Farsça kelimelerden oluşanlar, deyimi oluşturan kelimelerin yer değiştirmesi* gibi tasniflere gidilerek değerlendirilmiştir. Sade bir dil kullandığı ifade edilen şairin *Divanı'nda* geçen halk söyleyişleri belirlenerek örnek beyitler sunulmuştur. *Divan'da* geçen arkaik

unsurların söz edildiği kısımda konu üzerine yapılmış çalışmalardan bahsedilmiş ve bu çalışmalarda yer almayan arkaik unsurlar eklenmiştir. Ek olarak kalıp sözlerin kullanım sıklığına da değinilerek *Divan*'da en fazla tekrar edilenler tespit edilmiştir.

39. EJDER, Serap; UZUN ÖZER, Betül (2020). *Atasözleri ve Deyimlerde Toplumsal Cinsiyet İmgesi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13 (72), s. 1120-1130.

Atasözleri ve deyimlerde toplumsal cinsiyet algısının ele alındığı çalışmada kavramlar üzerine bilgilerin aktarılmasının ardından *atasözleri ve deyimlerde cinsiyet imgesinin incelenmesi* başlığı altında değerlendirmeye geçilmiştir. Kalıp sözler, TDK'nin *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* ile Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* çalışmalarından tespit edilmiş ve *kız, oğlan, kız evlat, oğlan evlat/oğul, kadın, dişi, erkek, er, baba, dul, avrat* bağlantılı kelimeler tespit edilmiştir. Söz konusu kavramlar, başlıklar altında ele alınmış ve açıklama kısımlarından sonra konuyla ilgili atasözleri ve deyimler tablo hâlinde verilmiştir. *Atasözleri ve deyimlerde kız çocuk ve oğlan çocuk imgeleri* başlığı altında uygun kalıp sözler yorumlanarak verilmiş ve tespit edilen atasözleri ve deyimlerden hareketle daha çok olumlu ifadelerin oğlan çocuk üzerine yoğunlaştığı ve kız çocuğuna yönelik ifadelerin ise evlilik kavramı etrafında olduğu ifade edilmiştir. *Atasözleri ve deyimlerde kadın ve erkek imgeleri* kısmında konuyla ilgili 48 atasözü ve 7 deyim tespit edilmiş ve söz konusu kalıp sözler kendi içerisinde sınıflandırılarak verilmiştir. Yine bir tablo ile sunulan kalıp sözler, paragraflar hâlinde açıklanmıştır. *Evlilik, aile hayatı ve eş ile ilişki bağlamında atasözleri ve deyimler; atasözleri ve deyimlerde var olan ideal kadın algısı; atasözleri ve deyimlerde şiddet ve namus algısı* başlıkları altında da yine kavramlarla ilgili kalıp sözler yorumlanarak tablo hâlinde sunulmuştur. Çalışmadan yola çıkarak genel bir açıklama yapacak olursak tespit edilen 118 atasözü ve 52 deyim incelemesi sonucu toplum içerisinde var olan cinsiyet ayrımcılığı belirgin bir şekilde kendisini hissettirmektedir; zira *kadın* ve *kız*'a dair olumsuz yargılar *erkek* ve *oğul*'a oranla daha fazladır.

40. EKER, Ümit (2012). *Tarihî Metin Aktarımlarında Deyimler (Eski Türkiye Türkçesi-Türkiye Türkçesi)*, TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 1 (1), s. 124-157.

Eski Türkiye Türkçesinden Türkiye Türkçesine (ETT) yapılan aktarma metinlerinde geçen deyimlerin incelendiği çalışmada ETT dönemine ait *Battalnâme, Danişmendnâme, Fetihname* ve *Tevarih-i Al-i Osman* adlı eserlerin Türkiye Türkçesine aktarılmış metinleri esas alınmıştır. Deyimleri incelemeye geçmeden önce giriş kısmında metin aktarma

çalışmalarına ve lehçeler arası aktarma metotlarına değinilmiştir. Bu bölümün ardından *ETT* başlığı altında döneme dair bilgiler aktarılmıştır. Aktarma sorunları üzerine *çeviri ve aktarma kavramları ile aktarmalarda görülen temel sorunlar* başlığı altında aktarma teriminin kaynaklardaki tanımlarına yer verilmiş, art zamanlı ve eş zamanlı aktarma türlerinden bahsedilerek söz konusu sorunlar üzerinde durulmuştur.

Kapsamlı bir şekilde ortaya konulmuş olan çalışmada deyim kavramı ve özelliklerine değinildikten sonra deyim çevirisinde dikkat edilmesi gereken hususlara işaret edilerek, aktarmalarda *aslını koruma, aslını uyarlama, yanlış deyim seçimi, deyimi deyimle aktarmama* başlıkları altında metinlerden örneklerle açıklamalar yapılmış, karşılaşılan sorunlar üzerinde durulmuştur. Sonuç kısmında aktarmalarda yapılan hatalardan söz edilerek deyim aktarması yapılırken aktarma yapılan dilde ona uygun olan deyim varsa ilk olarak onun tercih edilmesi gerektiği hususu vurgulanmıştır.

41. EKİNCİ, Mehmet Uğur (2013). *Franz von Dombay'ın 1758-1810 Türkçe Atasözleri ve Deyimler Derlemesi*, *Türkbilig*, (25), s. 55-74.

Franz von Dombay'ın 18. yy. sonlarında hazırlamış olduğu *Türkçe Atasözleri ve Deyimler* derlemesinde yer alan kalıp sözler üzerinde durulan çalışmanın giriş kısmında yazar ve eserleri hakkında bilgiler aktarılmış ve çalışmaya konu olan derleme üzerine tanıtıcı bilgiler verilmiştir. Çeviriyazım kısmında derlemede yer alan kalıp sözler Türkçe ve Latince olarak tablo hâlinde sunulmuştur. Çeviri yapılırken transkripsiyon harfleri kullanılarak aktarım sırasında karşılaşılan hatalar da giderilmeye çalışılmıştır. Derlemeden tespit edilen 440 adet kalıp söz bu doğrultuda incelenerek dikkatlere sunulmuştur.

42. ERENOĞLU, Dilek (2007). *Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler*, *Turkish Studies*, 2 (4), s. 1150-1167.

Yazarın 1997 yılında yapmış olduğu yüksek lisans tezinden hareketle oluşturulmuş çalışmada atasözleri ve deyimler üzerine kaynak bilgilere yer verilmiş, ardından pend-nâme başlığı altına türe dair açıklamalar yapılarak Türk edebiyatında pend-nâmelerin varlığından söz edilmiştir. Çalışmanın devamında Güvâhî'nin pend-nâmesi başlığı altında eserin içerik ve şekil özelliklerine değinilmiş ve Güvâhî'nin hayatı ve edebi kişiliği üzerine bilgiler aktarılmıştır. Şairin pend-nâmesinde geçen atasözleri ve deyimler, çalışmanın sonunda geçtiği beyitlerle birlikte sıralanmıştır.

43. ERGENE, Oğuz (2014). Türkiye Türkçesinin Sözvarlığında Hayvan Adlarının Organ Adlarıyla ya da Vücut Bölümlerine İlişkin Adlarla Oluşturduğu Deyim Aktarması Örnekleri, Turkish Studies, 9 (6), s. 319-365.

Çalışmada *Türkçe Sözlük, Derleme Sözlüğü*, Anadolu ve Rumeli ağızlarına dair çalışmalar, terim sözlükleri, çevrim içi sözlükler ve konuyla ilgili kaynaklar taranarak hayvan adlarının organ adları veya vücut bölümlerine ilişkin adlarla oluşturduğu deyim aktarması örnekleri ele alınmıştır. Giriş kısmında aktarma terimi, deyim aktarması üzerine kitabi bilgiler verilmiş ve diğer dillerden aktarma örneklerine değinilmiştir. Kavramların algılanmış biçimleri toplumdan topluma değiştiği için her aktarmanın her dilde aynı şekilde karşılanmadığına dair örnek aktarma cümlelerine ve deyimlere yer verilen çalışmada, *söz varlığında belirlenen deyim aktarması örnekleri* başlığı altında hayvan adlarının organ adları veya vücut bölümlerine ilişkin adlarla oluşturduğu deyim aktarması örnekleri sıralanmıştır: *ahu (ceylan) gözlü, beygirkuyruğu...*. *Deyim aktarması örneklerinin söz varlığındaki kullanımları* başlığı altında bu şekilde oluşturulmuş terim adı olarak kullanılan deyim aktarmalarından söz edilerek örneklerle bu durum açıklanmış ve bu tür aktarmaların artık bir türün adı olarak kullanıldığı ifade edilmiştir: *at dişi mısır, kediturnağı mantarı* gibi. Tespit edilen deyim aktarması örneklerinden argoda kullanılan türlerinin olduğunu ve kimilerinin deyimleşmiş kimilerinin ise terim özelliği kazandığı da vurgulanmıştır: *it gılı, yılan gözü, kurtağzı bağlamak...* gibi.

Çalışmada deyim aktarması örneklerinde çok anlamlılık, eş anlamlılık ve eş adlılık gibi özelliklerden de bahsedilmiş ve örneklerine yer verilmiştir: *balıksırtı, kargaburnu, keçiboyuzu* gibi. Burada sözü geçen özelliklerin bazılarını alt başlıklar açılarak örneklerle sınıflandırmaya gidilmiştir. Yapılan kapsamlı çalışmanın ardından sonuç kısmında yazar tarafından hayvan adlarının organ adları ya da vücudun bölümlerine ilişkin adlarla oluşturmuş olduğu deyim aktarması örneklerinde tespit edilen özellikler maddeler hâlinde sıralanmıştır. Toplamda 386 deyim aktarması belirlenmiş ve bunun 105'inin farklı hayvan adıyla 82'sinin ise farklı organ ya da vücut bölümlerinden herhangi birinin adıyla oluşturulduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmanın *dizinler* başlığı altında deyim aktarmaları alfabetik olarak sıralanarak her tür kendi kavram alanına göre (*hayvan adına göre, organ ya da vücut bölümü adına göre*) tasnif edilmiştir.

44. GÖNEN, Sinan (2008). *Deyimlere Şekil Açısından Bir Yaklaşım Örneği*, Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi-Edebiyat Dergisi, (20), s. 207–217.

Deyimler üzerine yapılan çalışmalarda deyimlerin şekil bilgisi açısından yeterince incelemeye tabi tutulmadığını ve böylesi bir araştırmanın literatürde yapılmamış olmasını büyük bir eksiklik olarak gördüğünü belirten yazar, çalışmasını bu boşluğu doldurmak için oluşturmuştur. Deyimler, şekil bilgisi üzerine yeni bir sınıflandırmaya gidilerek şiir yönü bulunanlar manzum deyim başlığı altında incelenmiştir. İncelemeye geçmeden önce manzum deyimler üzerine yapılmış çalışmalardan bahsedilerek hangi tür deyimlerin manzum deyim olarak adlandırılacağına dair bilgiler aktarılmıştır. Çalışmada ele alınan deyimler, Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* çalışmasından tespit edilmiştir. Mensur ve manzum hâldeki deyimler ayrı başlıklar altında değerlendirilmiş ve manzum deyimler üzerinde yoğunlaşmıştır. Mensur deyimler; *sonu mastar hâlde biten deyimler (olumlu/olumsuz), cümle hâlindeki deyimler, kelime birliklerinden oluşan deyimler (sıfat tamlaması, isim tamlaması, ikileme, edatlarla beraber vb.), soru şeklindeki deyimler, soru cevaplı deyimler, karşılıklı konuşmaya dayanan deyimler ve tekerleme şeklindeki deyimler* olarak 7 başlık altında sınıflandırılmıştır. Manzum deyimleri ise *mısra yapısı, ölçü yapısından örnekler, ölçü tutmayanlar, durak yapısından örnekler, kafiye örnekleri* şeklinde tasnif edilerek örneklerle incelenmiştir. Devamında *manzum deyimlere örnekler* başlığı altında bu tür deyimlere yer verilmiştir.

45. GÜMÜŞATAM, Gürkan (2012). *Deyim Bilimi Işığında Deyim Kavramı*, The Journal of Academic Social Science Studies, 5 (7), s. 357-364.

Bir dil birimi olarak deyimün ele alındığı çalışmada kavram açıklanarak sınırları üzerinde durulmuş ve diğer kalıp sözlerden ayrılan yönleri ortaya konulmuştur. Deyimlerin yaygın olarak mastar grubundan oluştuğu buna ilaveten isim tamlaması (imam suyu), iyelik grubu, isnat grubu (gözü aç), sıfat tamlaması (soğuk beyinli) ve cümle (Dağları aşı mı geldin, âleme paşa mı geldin?) biçiminde de oluşabildiği ifade edilmiştir. Gümüştam, deyimlerin diğer kalıplarla benzeştiğini fakat içinde yer aldıkları ana kategoriden birbirinden ayrıldığına ve argo ile deyim arasında ilişki bulunduğuna işaret etmiştir. Buna ilaveten her kalıplaşmış yapının deyim sözlüklerinde madde başı olarak verilmesinin karışıklığa neden olduğunu da dile getirerek bu hususta daha özenli davranılması gerektiğini vurgulamıştır. Çalışma deyim konusu üzerine temel kavramları açıklaması yönünden yol gösterici nitelikte bir çalışmadır.

46. GÜNEŞ, Bahadır (2020). *Azerbaycan Türkçesinde “Baş” Sözüyle Kurulan Deyimler Hakkında*, BUGU Dil ve Eğitim Dergisi, 1 (2), s. 150-162.

Çalışmada Azerbaycan Türkçesinde *baş* kelimesiyle kurulmuş deyimlerin bir kısmı tespit edilerek anlam özellikleri bakımından incelenmiştir. Giriş kısmında Azerbaycan Türkçesi ve deyim kavramı üzerine kısaca bilgi verildikten sonra organ adlarıyla kurulmuş akademik çalışmaların isimleri zikredilmiştir. Çalışmada kaynak eser olarak *Azerbaycan İlinin İzahlı Lüğeti ve Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü* kullanılmış, içerisinde *baş* sözcüğü ile oluşturulmuş 205 deyim *anlamca olumlu deyimler, anlamca olumsuz deyimler* ve *olumlu-olumsuz anlam özelliklerine sahip olanlar* şeklinde üç başlık altında sınıflandırılmıştır. Her başlık ise kendi içerisinde alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir. Deyimler anlam sayıları açısından da (tek anlamı vurgulayanlar, iki anlamı vurgulayanlar, üç anlamı vurgulayanlar gibi) değerlendirilmiş ve 94 tanesinin olumlu, 93 tanesinin olumsuz ve 18 tanesinin ise hem olumlu hem olumsuz anlam içerdiği bilgisine yer verilmiştir. Deyimler, içerdikleri anlamlarla beraber anlam sayılarına göre açılan alt başlıklarla sıralanarak çalışmada sunulmuştur.

47. GÜRBÜZ, Mehmet (2012). *Rezmî Divanı’nda Deyimler*, Turkish Studies, 7 (1), s. 1231-1267.

Divan şiirinin diline yönelik yapılan araştırmalara katkıda bulunmak amacıyla *Rezmî Divanı*’nda yer alan deyimlerin incelendiği çalışmada deyim üzerine bilgiler aktarılmış ve ismi Remzî’nin üslubuna değinildikten sonra *Divan*’dan tespit edilen deyimlerin incelemesine geçilmiştir. Deyimler, alfabetik olarak verilerek anlamları yazılmış ve söz konusu deyimlere yönelik *Divan*’dan örnek beyitler sunulmuştur. Çalışmanın konusu deyimler olmasına rağmen *Divan*’dan tespit edilen nicelik olarak deyimlerden daha az olan atasözlerine de yer verilmiş ve yöntem bakımından deyimlerle aynı şekilde incelenmiştir.

48. GÜVEN, Ömer (2016). *Sivas İli Zara İlçesi Ağzlarında Kullanılan Deyimler Üzerine Bir İnceleme*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, (55), s. 36-50.

Çalışmada Sivas iline bağlı Zara ilçesi ağzlarında kullanılıp standart dilde kullanılmayan deyimler ele alınmıştır. Deyim kavramının kaynaklarda geçen tanımlarına değinilerek deyimleşme olgusundan bahsedilmiştir. Deyimler, *söz dizimi ve şekil bilgisi bakımından deyimler* başlığı altında *birleşik fiil grubu şeklinde kullanılan deyimler, sıfat fiil grubu biçimindeki deyimler, cümle biçimindeki deyimler, isim tamlaması biçimindeki deyimler, sıfat tamlaması biçimindeki deyimler, kısaltma grubu biçimindeki deyimler,*

ikileme biçimindeki deyimler şeklinde sınıflandırılmıştır. Anlam bakımından ise somutlaştırma, benzetme, deyim aktarması, ad aktarması, dua ve beddua içerikli olanlar şeklinde ayrılmıştır. Deyimler, yöre ağzındaki kullanım şekli ve anlamlarıyla birlikte verilmiştir. Çalışma sonunda yöre ağzında olup ölçünlü dilde olmayan 119 deyim tespit edilmiş ve bunların 78'inin fiil, 41'sinin ise isim olduğu belirtilmiştir.

49. HAMİDOV, Hayrullah (2006). *Türkçe Deyimlerin Anlam Özellikleri: Konuşma ile İlgili Deyimler*, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, (22), s. 39-45.

Yazar, literatürde deyimler üzerine yapılan çalışmalarda deyimlerin anlam ve şekil-anlam incelemesi üzerine çalışmaların yetersiz olduğunu dile getirmiş ve çalışmasını bu boşluğu doldurmak adına oluşturmuştur. Deyimlerin konularına göre tasnif edilmesi gerektiğinin altı çizilmiş ve bu şekilde bir incelemenin aynı zamanda Türkçe öğretimi açısından da yararlı olacağı ifade edilmiştir. *Konuşma* ile ilgili deyimler bu doğrultuda değerlendirilmiş, konuşmanın *ağız, dil, söz* ile bağlantısından ötürü bu kelimelerle oluşturulmuş deyimler de ele alınmıştır. Her bir kavram ayrı başlık altında verilmiş ve ilgili deyimler açıklanmıştır. Çalışmada geçen deyimlerin parantez içerisinde Özbekçedeki kullanımlarına da yer verilmiştir: *ağzı açılmak > cağı açılmak; dilini tutmak > tilini tiymek; sözünü kısa kesmek > sesini söndürmek ya da kesmek...* gibi.

50. İÇEL, Hatice (2009). *Türkçede Atasözü-Deyim İlişkisi*, Türk Dili, 97 (687), s. 205-212.

Hem atasözü hem de deyim olarak kullanılan kalıp sözlerin incelendiği çalışmada kavramlar üzerine kısaca bilgi verildikten sonra atasözü olarak kullanılan kimi sözlerin yapı bakımından şekil değişikliğine uğrayarak deyimleşmesinden bahsedilmiş ve atasözü olan ifadenin bir yargı, bu ifadenin deyim formunun ise bir durum bildirdiği belirtilmiştir. Atasözlerinin içerisinde geçen deyimlere de değinilen çalışmada veriler, Aksoy'un *Atasözleri Sözlüğü ve Deyimler Sözlüğü* ile *Bölge Ağzlarından Atasözleri ve Deyimler* kitabı taranarak tespit edilmiştir. İçerisinde deyim bulunan atasözleri *bünyesinde bir deyim bulunan atasözleri ve bünyesinde iki deyim bulunan atasözleri* olarak iki başlık altında önce atasözleri, altına atasözlerinde geçen deyimler verilerek değerlendirilmiştir.

51. İLHAN, Nadir (2007). *Atasözleri ve Deyimlerde Beden Kelimeleri ve Kavram Alanları*, Türk Dili, 93 (671), s. 761-769.

Atasözleri ve deyimlerde sıkça kullanılan *beden* kelimeleri ve bunların kavram alanlarına değinilen çalışmada Türkiye Türkçesinde bu tür oluşturulmuş bazı deyim ve

atasözlerinin Türk Dünyasındaki karşılıkları verilmiştir. Deyim ve atasözlerinde, beden *el, göz, baş/kafa, ayak, burun, kulak, ağız, dil, diş* gibi daha çok dış organlarının kullanıldığı ifade edilmiş, kalıp sözlerden örnek kullanımlara değinilmiştir. Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nde *beden* kelimeleri ile oluşturulmuş kalıp sözlerin sayılarına yer verilmiş, ek olarak A. Turan Sinan'ın deyimle ilgili çalışmasından elde ettiği sayısal veriler sunulmuştur. Toplamda beden ile ilgili 2.400 kalıp söz tespit edilmiş, bunlar içerisinde dış organlarla oluşmuş 2.252 (göze batmak, kafayı çekmek, baş dille tartılır...); iç organlarla (mide, yürek, ciğer, kalp gibi) oluşmuş 203 (ciğerini sökmek, kalbi kırılmak, yüreği sızlamak...) deyim olduğundan bahsedilmiştir.

52. KALAYCI KIRLIOĞLU, H.; AKARÇAY, D.; KIRLIOĞLU, M. (2016). *Atasözleri ve Deyimlerde Kadına Yönelik Şiddetin İzleri: Niteliksel Bir Çalışma*, Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (MÜSBİD), 4 (8), s. 101-122.

Çalışmada TDK'nin web sitesinden tespit edilen *kadın* ile ilgili atasözleri ve deyimler, kadına yönelik şiddet çerçevesinde ele alınmış ve nitel araştırma desenine göre incelenmiştir. Konuya ilk olarak *şiddet, şiddet türleri, aile içi şiddet, kadına yönelik şiddet ve tarihsel süreçte kadın* başlıkları ile giriş yapan yazar(lar), kadın ile ilgili 74 atasözü ve deyimini anlamlarına göre üç ana tema altında toplamıştır: 1. Algıda seçicilik: Kadının fiziksel özellikleri (at gibi, bebek gibi, bir içim su...), 2. Toplum kadını nasıl şekillendirdi? (avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar; yuvayı dışı kuş yapar...), 3. Namus kimin için? (kötü yola düşmek, dost tutmak, eteği kirlenmek...). Üç ana tema da alt temalara ayrılarak tablo ile sunulmuştur. Bu alt başlıklarda yer alan kalıp sözler açıklamaları ile sıralanmıştır. Toplamda konuyla ilgili 41 atasözü ve 33 deyim yer verilmiştir. Çalışmada ataerkil toplum özelliğinin etkisiyle erkeklerin daha üstün görüldükleri ve kadına yönelik olumsuz yargıların daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

53. KAPLAN, Yunus (2009). *Sâbit'in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri*, Turkish Studies, 4 (4), s. 599-635.

Sâbit'in şiirlerinde geçen atasözleri, deyimler ve halk söyleyişlerinin incelendiği çalışmada ilk olarak Divan edebiyatında bu sözlerin ne zaman, hangi şairler tarafından kullanıldığından söz edilmiştir. Atasözlerinden bahsedilen kısımda kavramın kısa bir tanımı yapıldıktan sonra Sâbit'in şiirlerinde tespit edilen atasözlerinin anlamı verilmiş ve beyitlerde geçtiği şekli aktarılmıştır. Deyimlerin sınıflandırılarak (Türkçe kelimelerden oluşanlar, Arapça-Farsça kelimelerden oluşanlar, toplumun hayat tarzına işaret eden deyimler gibi)

incelendiği kısımda geçtikleri beyit numaralarına yer verilmiştir. Tespit edilen deyimler, alfabetik olarak da sıralanmıştır. Halk dilinde sıkça kullanılan söyleyişler de belirlenerek örnek beyitlerle sunulmuştur. Çalışmada Sâbit'in şiirlerinde geçen fakat günümüzde kullanımdan düşerek arkaik kelime olarak değerlendirilen ifadelere de değinilmiştir.

54. KARABÖRK, Kazım (2001). *Şecere-i Türk'teki Atasözleri ve Deyimler*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 2 (600), s. 777-784.

Çalışmada Ebu'l-Gazi Bahadır Han ve *Şecere-i Türk* hakkında bilgiler aktarıldıktan sonra eserde yer alan atasözleri ve deyimlerin incelemesine geçilmiştir. İlk olarak atasözleri, eserdeki şekli ve günümüz Türkçesindeki karşılıklarıyla verilmiştir (İt simirse igesin kapar. > Köpek güçlenirse sahibini ısırır.). Aynı şekilde deyimler ele alınmıştır. Eserde, deyimlerin atasözlerine oranla daha fazla olduğu tespit edilmiş ve anlaşılabilirliğin artması adına metindeki anlamları dikkate alınarak günümüz Türkçesine aktarılmıştır (Atadın togup kalmak. > Küçük yaşta yetim kalmak.).

55. KARAVELİOĞLU, Murat Ali (2014). *Divan Şirinde "Bend Geçmek", "Hurde Geçmek" ve "Kapı Geçmek" Deyimleri Üzerine*, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi (31), s. 175-204.

Çalışmada deyim kavramının ve belirgin özelliklerinin verilmesinin ardından klasik edebiyat metinlerinde varlık bulmuş, fakat zamanla unutulmuş ya da kullanımda olmayan *bend geç-*, *hurde geç-* ve *kapı geç-* deyimleri üzerinde durulmuştur. Kalıp sözlerin ele alındığı yazma ve basma eserlerin isimleri zikredilmiş ve deyimlerin incelenmesine geçilmiştir. Her deyim kendi içerisinde değerlendirilmiş ve örnek metinlerde geçen beyitlerden hareketle deyimlerin hangi anlamlarda kullanıldığı açıklanmaya çalışılmıştır. *Bend geçmek* deyiminin en son 15. ve 16. yy. metinlerinde geçtiği belirtilerek son dönem eserlerde deyime rastlanılmadığı ve anlam olarak; "1. Hile etmek, oyun etmek, tuzak kurmak, kandırmak. 2. Kötülük etmek, zararı dokunmak. 3. Sihir yapıp göz boyamak." şeklinde açıklanabileceğinden bahsedilerek metinlerden örnek beyitler sunulmuştur. *Hurde geç-* deyiminde geçen *hurde* kelimesinin sözlük anlamları verildikten sonra deyim akademik bir çalışmada "alaya almak, dalga geçmek; ince, nükteli, kinayeli söz söylemek, şaka yapmak" olarak anlamlandırıldığından söz edilerek deyim geçtiği beyitlere yer verilmiştir. *Kapı geç-* deyiminin anlamı ise geçtiği birkaç sözlükten hareketle "baştan savmak, atlatmak, ihmal etmek" şeklinde ifade edilmiştir. Deyimlerin geçtiği beyitler yazar tarafından ayrıca açıklanarak çalışma alana sunulmuştur.

56. KAYA, Bayram Ali (1999). *Azmî-Zâde Hâletî Dîvânı'nda Atasözleri ve Deyimler, Türk Dünyası Araştırmaları, (118), s. 149-168.*

17. yy şairlerinden Hâletî'nin *Dîvanı*'nda geçen atasözleri ve deyimlerin tespit edildiği çalışmada ilk olarak şaire dair bilgiler aktarılmış ve *atasözleri* başlığı altında kısa bir bilgi verilerek *atasözlerinin divan şiirinde kullanımı* alt başlığı açılmış, Hâletî'nin divanında geçen atasözlerine değinilmiştir. Tespit edilen atasözlerinin açıklamalarına, zamanla değişime uğrayıp uğramadığına ve divanda geçtiği beyte de yer verilen çalışmada 31 atasözü bu şekilde incelenmiş ve devamında divanda geçen fakat atasözü olup olmadığına karar verilemeyen, lakin hikmetli söz olduğu düşünülen sözler sıralanmıştır. *Deyimler* kısmında kavramın tanımını yaptıktan sonra Hâletî'nin şiirlerinde geçen deyimler alfabetik sıra hâlinde -deyimlerin geçtiği beyitler de yazılarak verilmiştir. Şairin divanında geçtiği saptanan kalıp sözlerin belli başlı atasözleri ve deyim sözlüklerinde olmayışı, benzer divanlarda yer alan fakat sözlüklere girmemiş birçok kalıp sözün olabileceği fikrini ortaya koymaktadır.

57. KAYA, Bayram Ali (2011). *Atasözleri ve Deyimlerin Dîvân Şiirinde Kullanımı ile Dîvânlarda Bu Sözcüklerimiz Bakımından Önemi, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, (6), s. 11-54.*

Çalışmada ilk olarak *atasözleri ve deyimlere dair* başlığı altında söz konusu kalıp sözler üzerine bilgilere yer verildikten sonra *atasözleri ve deyimlerin divanlarda yer alışları, divan yahut klasik Türk şiirindeki kullanımına dair* başlığı altında divan şiirinde sıklıkla deyim ve atasözlerinin kullanıldığına çoğu kullanımın ise günümüzden farklı şekilde kullanıldığından bahsedilerek örnekler verilmiştir. *Dîvânlardan hareketle belirlenen ve belli başlı kaynaklarda bulunmadıkları görülen atasözleri ile deyimler* kısmında divanlarda tespit edilmiş, fakat atasözleri ve deyimler sözlüklerinde yer almadığı görülen kalıp sözlerin bulunduğu kaynakların adı zikredilmiştir. Kaynaklarda geçtiği saptanan atasözü ve deyimlerin sayısı verilmiştir. Divanlarda tespit edilen kalıp sözlerin karşılaştırıldığı eserlerin adına da yer verilmiş, söz konusu eserlerde geçen kalıp sözlerin sayılarına değinilmiştir. Çalışma, divanlarda geçtiği tespit edilen 45 atasözü ve 446 deyim -atasözlerinin geçtiği beyitlerle - verilmesiyle sonlandırılmıştır.

58. KAYA, Bülent (2020). *Bâki Dîvânı'nda Atasözü ve Deyimler*, Asia Minor Studies, (8) 1, s. 403-417.

*Bâki Dîvânı'*nda geçen atasözleri ve deyimlerin tespit edildiği çalışmada kalıp sözlerin tanımına değinildikten sonra Türk Halk Şiirinde ve Klasik Türk Şiirinde kalıp sözlere sıkça yer verildiğinden bahsedilmiştir. Atasözleri ve deyimleri için *anlamı kaybolmuş ve karşılığı kalmamış olanlar, kelime ve sentaks olarak değişen fakat anlamca aynı kalanlar, güncel kullanımlarıyla birebir aynı olanlar olarak üç grupta toplanabilir* şeklinde yapılan gruplamanın uygun olabileceği belirtilmiştir. Atasözleri başlığı altında kavram üzerine bilgilere ve adlandırmalara değinilmiş ve *Bâkî Divanı'*ndan tespit edilen atasözlerine ele alınmıştır. Tespit aşamasında atasözlerinin önce günümüz Türkçesinde geçtiği şekli sonrasında divanda geçtiği şekli verilerek açıklamalara gidilmiş ve altına divanda yer aldığı beyit eklenmiştir. Aynı yöntemle *deyimler* başlığı altında divanda geçen deyimler ele alınmış ve *Bâkî Dîvânı'*nda 2'den fazla geçtiği saptanan deyimlerin kullanım sıklığı tablo hâlinde gösterilmiştir. Sonuç olarak *Bâkî Dîvânı'*nda geçtiği saptanan 4 atasözü ve 52 deyim olmak üzere toplam 56 kalıp söze yer verilmiş, ek bilgi olarak *Dîvân*'ın 153. gazelinde 'kulak çekmek' deyiminin *kulak vermek, dikkatli bir şekilde dinlemek* anlamıyla gazelin bütününde redif olarak kullanıldığından söz edilmiştir.

59. KAYA, Hasan (2011). *Emrî Divanı'nda Deyimler*, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, (6), s. 55-130.

Çalışmada deyim üzerine kaynak bilgilere yer verildikten sonra *Emrî Divanı'*ndan tespit edilen 541 deyim incelemeye alınmıştır. Söz konusu deyimlerin deyim sözlüklerinde yer alıp almamalarına dair bilgilerin de aktarıldığı çalışmada adı zikredilen şairin edebi yönünden bahsedilmiştir. *Emrî Divanı'*nda deyim oluşturulan kelimelerin de yer değiştirdiğinden; kelimelerin arasına kelime girdiğinden; deyimlerde değişiklik yapıldığından ya da deyim yerine farklı bir deyim kullanıldığından; yardımcı fiil kullanılan deyimlerden; deyimlerde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerden başlıklar hâlinde söz edilmiş ve *Divan*'dan örnekler sunulmuştur. Çalışmanın yöntem kısmında *Emrî Divanı'*nın baştan sona taranmasıyla 541 deyim saptanmış ve bu deyimlerin de toplam 1.031 defa kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Çalışmanın sonunda *Divan*'daki deyimler alfabetik anlamlarıyla birlikte verilerek geçtiği beyitler zikredilmiştir.

60. KAYA, Hasan (2018). *Divan Şiirinde “İş Asmak” Deyimi Üzerine, Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi (Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan Özel Sayısı), (4), s. 231-243.*

Günümüzde deyim sözlüklerinde yer almayan fakat Divan şairleri tarafından şiirlerde kullanılmış olan *iş asmak* deyimini üzerinde durulan çalışmada deyimden birkaç kaynaktan hareketle tanımına değinilmiş ve Divan edebiyatında kullanılıp günümüz Türkçesinde kullanılmayan bu tür deyimlerin incelendiği çalışmalardan örnekler sunulmuştur. *İş asmak deyiminin yapı ve anlam özellikleri* kısmında deyimden sözlüklerde yer alan anlamları aktarılmış, yapısal ve anlamsal özellikleri maddeler hâlinde sınıflandırılmıştır: *baş almak, idam etmek, öldürmek; ustalık eseri bir işi asmak, sergilemek; ustalık ve hüner göstermek; üç anlamın iç içe geçtiği örnekler; üstüne iş asmak yapısı; üstüne iş asmamak (benzersiz olmak, geçilmemek); diğer anlam özellikleri*. Her başlık kendi içerisinde değerlendirilmiş ve söz konusu özellikler beyitlerden hareketle açıklanarak örnek beyitler sunulmuştur. Çalışmadan yola çıkılarak deyimden, 15. ve 16. yüzyıl Divan edebiyatında yaygın bir kullanıma sahip olduğu görülmektedir.

61. KENZHALİN, Kuanyshbek (2017). *Türk Dünyasında Deyim Bilimi Çalışmaları, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, (43), s. 107-124.*

Deyim, birçok sahada kendisinden söz edilen bir terim olmuştur. Söz konusu çalışmada da deyim ile ilgili Türkoloji sahasında yapılan çalışmalar konu bağlamında ele alınarak sınıflandırılmıştır. Bu doğrultuda *deyim şekillerinin yapısından, Türkoloji’deki deyimlerin morfolojik ve gramatikal özelliklerinden, edebi eserlerde yer alan deyimlerden, lehçelerde deyimden ele alan çalışmalardan, diğer dillerden Türkçeye ya da tam tersi yapılan çevirilerde yer alan deyimlerden, deyim tanımı üzerine duran çalışmalardan, leksikoloji bakımından deyimden ele alan çalışmalardan* bahsedilmiş, bu vb. konularda yapılmış çalışmaların kimisinin sadece künyesi verilerek kimisinin de içeriğinden kısaca bilgiler sunulmuş ve değerlendirilmiştir. Deyim üzerine yazılmış sözlüklerin de ele alındığı çalışmada bu konuda çok yönlü araştırmalar olmasına rağmen üzerinde yazılacak daha birçok hususun olduğuna işaret edilerek özellikle de kavramın tanımı üzerine bir görüş birliğinin olmadığı vurgulanmıştır.

62. KILIÇ, Filiz (1996). *Âşık Çelebi Divânında Atasözü ve Deyimler, Bilig, (1), s. 24-30.*

Âşık Çelebi divânında yer alan kalıp sözlerin incelendiği çalışmada şairin divânında geçtiği tespit edilen 27 atasözü ve 200 kadar deyimden varlığından söz edilmiştir. Atasözleri kısmında kavram üzerine Âşık Çelebi’nin divânında geçen atasözleri üzerine açıklamalar

yapılarak alfabetik olarak sıralanmıştır. Divanda geçen deyimler ise kavrama dair kaynak bilgilerin ardından alfabetik olarak ve aynı zamanda ilgili oldukları kavram alanına göre sıralanmıştır (*kulak başlığı* altında (*kulak as-*, *kulak çek-*, *kulak kesü-*... gibi). Çalışmada elde edilen kalıp sözler çalışmaya dahil edilen diğer şairlerin (Necati, Yahya Bey, Hayalî, Usulî, Figanî, Mealî ve Nev'î) divanlarında tespit edilen kalıp sözlerle karşılaştırılmış, hangi atasözü ve deyim hangi şair tarafından ne sıklıkta kullanıldığı da ayrıca belirtilmiştir.

63. KÖKSAL, M. Fatih (2001). *Klasik Şiirimizden Bilinmeyen Bir Deyim: El Oyunu, Bilig*, (16), s. 127-136.

Çalışmada deyim kavramı ile ilgili bilgilere değinildikten sonra 15. ve 16. yüzyıllarda ortaya konulan eserlerde *el oyunu* deyiminin geçtiği beyitlere ve nasıl anlamlandırıldığına yer verilmiştir. Türkçe sözlüklerde yer almayan deyim Fars dilinde karşılığının *dest-bâzî* olduğunu aktaran yazar, bu kelimenin Farsça sözlüklerde geçen anlamlarından (hile veya el çabukluğu, elle okşama, ustalık, hüner, beceriklilik... gibi) bahsetmiştir. *Divanlar, mecmualar, tezkireler ve mesnevilerde 'el oyunu'* başlığı altında söz konusu deyim geçtiği beyitlere yer verilerek hangi anlamlarda kullanıldığından söz edilmiştir. Tespit edilen beyitlerde söz konusu kelimenin deyim olarak kullanıldığı belirtilmiş, beyitlerin açıklamaları ise çalışmanın sonunda *açıklamalar* başlığı altında verilmiştir.

64. KUTLAR, Hatice (2020). *Anlamanın Bir Parçası Olarak Türk Atasözleri ve Deyimlerindeki Kişi Adları*, The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS), 5 (1), s. 56-113.

Çalışmanın giriş kısmında atasözleri ve deyimler üzerine tanıtıcı bilgiler verildikten sonra özel adlara dair bilgiler aktarılmış ve kalıp sözlerde yer alan özel adlar kendi içerisinde sınıflandırılarak incelenmiştir. Tasnif, *yaşadığı bilinen kişi adları* başlığı altında *dinî bir vasfî olanlar veya din kültürüyle ilişkili olanlar; tarihî veya menkıbevi şahsiyetler* alt başlıkları şeklinde yapılmış ve kısa açıklamaların ardından kendi içerisinde de sınıflandırılarak kalıp sözlerde geçen isimlere yer verilmiştir. *Kişi adları dizini* başlığı altında kalıp sözlerde tespit edilen isimler açıklamaları ve geçtiği deyimlerden örneklerle alfabetik olarak listelenmiştir. Atasözleri ve deyimlerde geçtiği saptanan 314 kişi adının 16'sının yaşamış dinî bir vasfî olanlar veya din kültürüyle ilişkili olanlara; 67'sinin yaşamış tarihî veya menkıbevi şahsiyetlere, geriye kalan 231 kişi adının ise yaşayıp yaşamadığı kesin olarak bilinmeyen herhangi bir kişi adına ait olduğu sonucuna varılmıştır.

65. KUZAY DEMİR, Gonca (2016). *Atasözleri ve Deyimlerde Kan Kavramı, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, (41), s. 13–35.*

Çalışmada *kan* sözcüğü ile oluşmuş atasözleri ve deyimler tespit edilerek toplumun bu bağlamda oluşturduğu kültürel birikime değinilmiştir. Konuya giriş yapmadan önce kültür, kültürel bellek, sözlü kültür gibi kavramlardan kısaca bahsedilmiş, akademik çalışmalardan yola çıkılarak kalıp sözlerin tanımlarına yer verilmiştir. *Kan* sözcüğünün hem fiziki hem de metaforik anlamları üzerinde durulan çalışmada sözlüklerde ve diğer kaynaklarda kelimenin tanımları ele alınarak Türk kültüründeki önemi üzerine bilgiler aktarılmıştır. *Kan* sözcüğünün kalıp sözlerdeki tespiti ise TDK'nin *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* esas alınarak yapılmıştır. Tespit edilen kalıp sözlerin anlamlarına da yer verilerek kavramın olumlu - olumsuz kullanımlarından örnekler sunulmuş ve metaforik açıklamalara gidilmiştir. Toplamda *kan* ile ilgili 162 kalıp söz (*kan çanağı gibi, kan kaybetmek, kanı donmak; (bir şey) kanına işlemek, kan çekmek, kan kardeşi...*) saptanmış ve daha çok kavramın olumsuz anlamlarda (*bir eli kan bir eli katran, dişine kan değmek, elinden kan çıkmak...*) kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

66. KÜÇÜK, İslam (2015). *Divan Şiirinde İzaha Muhtaç Beş Deyim: Asâyı Dik-, Kantarlığı At-, Kulağından Fetili Çıkar-, Ay'a Elek As-, Ebu Zambak Oku-, Turkish Studies, 10 (8), s. 1697-1706.*

Çalışmada Osmanlı Dönemi'nde atasözleri ve deyimleri içerisinde barından eserlerden hareketle günümüzde unutulmaya yüz tutmuş ya da kullanımda olmayan *asâyı dik-, kantarlığı at-, kulağından fetili çıkar-, ay'a elek as-, ebu zambak oku-* deyimleri ele alınmıştır. Deyimler ve atasözlerine dair kaynak bilgilere yer verildikten sonra söz konusu deyimlerin incelemesine geçilmiştir. Tarama esnasında yaklaşık yüz elli divana başvurulmuş, her deyim müstakil başlık şeklinde, eserlerden de örneklerle anlamları ve kullanım alanları verilerek açıklanmıştır.

67. KÜÇÜK, Salim; ÜNAL, Ülkü (2015). *Deyimlerde Mizahi Unsurlar, Dede Korkut, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 4 (8), s. 69–83.*

Deyimlerdeki mizahi unsurların incelendiği çalışmada Metin Yurtbaşı'nın hazırlamış olduğu *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü* esas alınarak içerisinde mizahi unsur bulunan deyimler tespit edilmiştir. Deyim ile ilgili yapılan kısa girişin ardından mizah kavramı üzerine bilgiler aktarılmıştır. Deyimlerde mizahi unsurların kullanımına sıkça başvurulduğunu ifade eden yazar(lar), *deyimlerde dil oyunlarına dayalı mizah* başlığı altında

söz konusu kalıp ifadelerde geçen edebi sanatlara ve bunlara dayalı mizah unsurlarına değinmiştir: *benzetmeye, istiareye, abartmaya, alaya, alışılmamış bağdaştırmalara, argoya, kinayeye, müşakeleye dayalı mizah* başlıkları altında deyimler, örneklerle sunulmuştur. *Ahenk unsurlarına dayalı mizahi unsurlar* adı altında *ses tekrarlarına dayalı mizah, eklerin tekrarlarına dayalı mizah, yapım eklerini, çekim eklerini alanlar, aynı kelimelerin tekrarına dayalı mizah, karşıt anlamlı kelimelerin tekrarına dayalı mizah ve ikilemelere dayalı mizah* şeklinde sınıflandırılmıştır. İstiare ve alayın deyimler içerisinde hem ayrı ayrı hem de bir arada en çok kullanılan mizahi unsur olduğu ayrıca belirtilmiştir.

68. KÜÇÜK, Salim (2015). Ordu Ağzında Kelime Grubu Yapısındaki Deyimlerde Yapı Anlam ve Köken Bilgisi, The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science, (39), s. 57-78.

Ordu ağzında yer alan deyimlerin incelendiği çalışmada yöre ağzında tespit edilen deyimler *yapı ve şekil özellikleri* bakımından örneklerle ele alınmıştır. Deyimler, *kelime grubu (isim tamlaması, sıfat tamlaması, isim-fiil, birleşik fiil, sıfat-fiil, tekrar, edat, kısaltma grubu...)* yapısındaki deyimlerde *yapı ve şekil bilgisi, kelime grubu yapısındaki deyimlerde anlam ve köken bilgisi* başlıkları altında söz konusu yapılarıdaki deyimler incelenmiştir. Yöre ağzına ait deyimler, ölçünlü dildeki kullanımlarına göre de değerlendirilmiş ve varsa lehçelerde yer alan benzer deyimlere yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda bahse konu yöre ağzında kullanıldığı tespit edilen deyimler bir sözlük hazırlanarak aynı zamanda hangi kaynaktan alındığı bilgisine de yer verilerek alana sunulmuştur.

69. LEVEND, Agah Sırrı (1962). Türk Edebiyatında Manzum Atasözleri ve Deyimler, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, (9), s. 137-146.

Divan edebiyatının atasözü ve deyim bakımından çok zengin bir hazine olduğunun ve birçok manzum eserde kalıp sözlerin yer aldığına dile getirildiği çalışmada yazar tarafından taranmış olan divan edebiyatından birkaç eserde (Germiyanlı Şeyhî'nin *Husrev ü Şirin*, Ak Şemsettinoğlu Hamdullah Hamdi'nin *Yusuf u Züleyha* ve *Leylâ vü Mecnun*, Kemal Paşazade'nin *Yusuf u Züleyha*, Celili'nin *Husrev ü Şirin* ve Nev'î'nin *Gevher-i Raz*) kalıp sözlerin geçtiği beyitler sıralanarak çalışma sonlandırılmıştır.

70. MANSUROĞLU, Mecdut (1960). Edirne Ağzında Yapı, Anlam, Deyim ve Sözdizimi Özellikleri, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, (8), s. 181-187.

Sürekli göç alan Edirne ilinin ağız özellikleri yok olmasın diye bölgede kullanılan bazı kelimelerin ele alındığı çalışmada yöre ağzı üzerine -o dönemlerde- yeterli çalışmanın

yapılmamış olduğu dile getirilerek *söz yapımı, berkitme ekleri, ad çekimi, edatlar, fiiller, deyimler ve devrik kullanışlı cümleler* örneklerle incelenmiş ve her başlık altında kelimelerin Edirne ağzında kullanımlarına yer verilmiştir. Deyimler kısmında ise *alat acele (çarçabuk, alelacele), birantı birantı oturmak (miskin miskin oturmak)* gibi bölge ağzına özgü bazı deyim örnekleri sunulmuştur.

71. OROZOBAYEV, Mayrambek (2013). *Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Toprak Kelimesini İçeren Deyimlerin Kültürel Dilbilimi Açısından Karşılaştırılması, Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, (33), s. 207–220.

Çalışmada Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesi deyimlerinde *toprak* ile ilgili deyimlerin karşılaştırması yapılarak her iki lehçedeki kavramsal alanlarına değinilmiştir. Deyim üzerine kısaca bilgi verildikten sonra bu yönde yapılmış karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarından bahsedilmiş, literatürde sadece lehçeler arası eş değerlikleri tespit etmenin yeterli olmadığı dile getirilerek çalışmada deyimlerin kökenine inilmiş ve bu bağlamda iki lehçe arasında fark olan deyimlerde *kanıksanmış mecazlı kelimeler* kullanıldığı üzerine açıklamalarda bulunulmuştur. Deyimlerde en çok kullanılan kanıksanmış mecazlı kelimelerin neler olduğu lehçeler arası örneklerle ortaya konulmuştur.

Her iki lehçede de içerisinde *toprak* geçen deyimler tespit edilmiş ve Kırgız Türkçesi için *Kırgız Tilinin Frazelogiyalık Sözdüğü*; Türkiye Türkçesi için Ali Püsküllüoğlu'nun *Türkçe Deyimler Sözlüğü* esas alınmıştır. *Kırgız Türkçesindeki toprakla ilgili deyimler* kısmında Kırgızca deyim, Türkiye Türkçesine aktarımı ve anlamı verilmiş, kökeninin hangi inanişaya dayandığı biliniyorsa bu husustaki görüşler aktarılmış, varsa sözlükte geçen eş anlamlı kullanımlarına örnekler verilerek Türkiye Türkçesinde hangi deyimle örtüştüğü bilgisine değinilmiştir. İkinci bir başlık olarak *Türkiye Türkçesindeki toprakla ilgili deyimler* kısmında Kırgız Türkçesindeki deyimlerin incelendiği yöntem uygulanmış; deyim verilerek açıklamalara gidilmiş ve bu deyimlerin Kırgız Türkçesinde *toprak* kavramı içerikli hangi deyimle (*gözü toprağa bakmak > topuraktan tışkarı boluu; toprağa vermek > topurak buyuruu...*) örtüştüğü gösterilmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan çalışmada iki lehçe arasında *toprak* kelimesi üzerinden *kanıksanmış mecazi kullanımlar* tespit edilerek her iki lehçede de sosyo - kültürel bağlamda hangi değerler üzerinden önem atfedildiği bilgisine yer verilerek çalışma tamamlanmıştır.

72. ÖZCAN, Murat; RAY, Arife (2017). *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur Adlı Romanının Arapça Çevirisindeki Değiş, Deyim, Atasözleri ve Manilerin Çoğul Dizge Kuramı Işığında İncelenmesi*, Turkish Studies, 12 (3), s. 701-716.

A. Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* adlı romanında geçen deyişlerin, kalıp sözlerin ve manilerin Itamar Even Zohar'ın “çoğuldizge kuramı”na göre ele alındığı çalışmada tespit edilen verilerin Arapçaya nasıl aktarıldığı ve bu çevirinin bahsi geçen kurama göre yeterli olup olmadığı irdelenmiştir. Giriş kısmında çeviri ve çeviribilim üzerine kaynak bilgilerle değinilmiş, Tanpınar'ın yaşamına dair notlar aktarılmıştır. Çoğuldizge kuramı (çeviri yazımını kültürel bağlamda ele alarak erek dizgedeki önemini ortaya koymaktır.) açıklandıktan sonra romanın özeti verilmiş ve içerisindeki deyiş, kalıp sözler ve maniler belirlenerek bu kurama göre ele alınmıştır. Türkçeden Arapçaya aktarılan eserlerden seçilen verilerin yazar tarafından nasıl aktarıldığı hususunda bilgilerden söz edilmiştir. 24 örnek çeviriden bahsedilmiş ve çoğuldizge kuramına göre bahse konu romanın çevirisi yeterli olarak değerlendirilmiştir. Romanda deyim, deyiş, atasözleri ve manilerin her iki kültürde de anlaşılır olabilmesi açısından çevirmen, Arap kültüründe bu anlama gelebilecek anlatımları seçmiş ve bu durumu çoğul dizge kuramına göre kabul edilebilir bir çeviri olarak ifade etmiştir.

73. ÖZDEN, Muharrem (2016). *Bilecik Ağzında Görülen Deyimler Üzerine Bir Değerlendirme*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18 (2), s. 109–130.

Bilecik ağzında kullanılan deyimlerin incelendiği çalışmada veriler; *Derleme Sözlüğü*'nden, yöreye dair ve yazarın yöre ağzı üzerine yapmış olduğu çalışmalardan derlenmiştir. Tespit edilen deyimler *köken, söz dizimi ve şekil bilgisi, anlam bakımından* incelenerek örneklerle açıklanmıştır. Köken bakımından deyimler, *Türkçe sözcüklerden oluşanlar (dingil gabak gılmak...), Türkçe ve yabancı sözcüklerden oluşanlar (canavara (Farsça) goyun ısmarlamak...)* ve *kökeni bilinmeyen sözcüklerden oluşanlar (şerlek gezmek)* şeklinde alt başlıklara ayrılarak uygun örneklerle açıklanmıştır. Söz dizimi ve şekil bilgisi bakımından *cümle şeklinde kurulanlar, bir/birkaç isimle bir fiilden oluşanlar, bir/birkaç isimle bir yardımcı fiilden oluşanlar, bir fiil grubu şeklinde oluşanlar, isim tamlaması - sıfat tamlaması - kısaltma grubu biçiminde kalıplaşanlar, bir edat grubu ile kalıplaşarak oluşanlar, ikileme biçiminde kalıplaşanlar* olarak alt başlıklar hâlinde ele alınmıştır. Anlam bakımından deyimler *ad aktarması, deyim aktarması, kinaye, teşbih, mübalağa, dua / beddua içerikli olanlar ve argo içerikli olanlar* şeklinde tasnif edilmiş ve yöre ağzından tespit edilen 158 deyim çalışmanın sonunda alfabetik olarak anlamlarıyla verilmiştir.

74. ÖZDEN, Muharrem (2016). *Gümülcine Ağzında Görülen Deyimler Üzerine Bir Değerlendirme, Dede Korkut, 5 (11), s. 79–101.*

Çalışma, yazarın daha önce zikredilen *Bilecik Ağzında Görülen Deyimler Üzerine Bir Değerlendirme* isimli çalışmasıyla benzer niteliktedir. Yazar, bölgenin tarihi ve coğrafi bilgisini sunduktan sonra deyim kavramı üzerine bilgiler aktarmıştır. Şahsına ait *Batu Trakya-Gümülcine Ağız İncelemesi* çalışmasından (234) ve yöreye özgü serbest derlemelerden (30) tespit ettiği toplam 264 deyim *köken, söz dizimi, şekil bilgisi, anlam bakımından* incelemiştir. Söz konusu başlıkları alt başlıklarla genişletmiş; kısa açıklamaların ardından deyimlerin kullanım şekillerini belirtmiştir. Anlamları ise çalışmanın sonundaki sözlük kısmında açıklamıştır.

75. ÖZDEN, Muharrem; DOĞAN, Levent (2017). *Deyim Kullanımı Bakımından Bulgaristan Türk Ağzlarına Genel Bir Bakış, Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (11), s. 501-552.*

Bulgaristan Türk ağzları üzerine yapılan çalışmada deyim kavramına dair bilgiler aktarıldıktan sonra söz konusu ağız üzerine yapılmış 10 farklı akademik çalışmadan tespit edilen deyimler *köken, söz dizimi ve şekil bilgisi, anlam bakımından* üç başlık altında sınıflandırılmış ve her başlık kendi içerisinde alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir. Çalışmanın yazarlarından Özden'in diğer çalışmalarında olduğu gibi sonuç bölümünün ardından hazırlanan sözlük kısmında söz konusu bölgeye ait deyimler sıralanarak anlamları ile geçtikleri eser kısaltmalarına yer verilmiş ve Anadolu'nun birçok yerinde Bulgaristan göçmeni olarak yaşayan vatandaşların hâlen bu dile ait ağız özelliklerini korudukları dile getirilmiştir.

76. ÖZDEN, Muharrem; DOĞAN, Levent (2017). *Doğu Trakya Ağzlarında Kullanılan Deyimler Hakkında Genel Bir Sınıflandırma Çalışması, Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (3), s. 27–54.*

Çalışmada Doğu Trakya ağzlarında kullanılan yöreye ait deyimlerin incelemesine geçmeden önce deyim kavramı üzerine kaynaklarda geçen tanımlara değinilmiş, Edirne, Çanakkale, Kırklareli ve Tekirdağ illerini içine alan Doğu Trakya Bölgesi üzerine yapılmış 14 farklı akademik çalışma içerisinden tespit edilen deyimler *köken, söz dizimi ve şekil bilgisi, anlam bakımından* ele alınmıştır. Sonuç bölümünün ardından verilen sözlük kısmında deyimler alfabetik olarak sıralanarak, geçtiği eser, il/ilçe bilgisine yer verilmiştir.

77. ÖZKAN, Fatma; ŞADİYEVA, Gülüm (2020). *Somatik Deyimler, Bilig, (24), s. 135–157.*

Çalışmada ilk olarak somatik deyim kavramı açıklanmış ve bu tür deyimlerin dilbilimi açısından nasıl değerlendirildikleri üzerine bilgiler aktarılmıştır. Somatik deyimlerin insan vücudundaki organ isimleriyle oluşturulan deyimler olduğu ifade edilerek terimin dilbiliminde yaygın olan *somatizm* kavramından geldiği aktarılmıştır. Çalışmada somatik deyim olarak işaretlenen deyimler paragraflar hâlinde Türk lehçelerinden de örneklerle açıklanmıştır. Bu tür deyimlerin kavram alanlarından kısaca söz edilmiş ve söz konusu deyimlerde kullanılan organ isimlerinin deyimler içerisinde mecaz ve yan anlamlarıyla kullanıldığı örneklerle sunulmuştur.

78. ÖZTÜRK, Erdem Can (2019). *Divan Şiirinde Kulakla İlgili Deyimler ve Anlam Çerçevesi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED), (66), s. 37-82.*

Divan şiirinde kulakla ilgili deyimlerin ve anlam çerçevelerinin ele alındığı çalışmada deyim üzerine ve Divan şiirinde deyim kullanımına dair bilgiler aktarılmış, devamında kulak / gûş ile ilgili kaynaklarda geçen açıklamalara yer verilmiştir. Divan ve mesneviler taranarak içerisinde kulak / gûş ile ilgili beyitler tespit edilmiş ve anlam çerçevelerine göre değerlendirilmiştir. Öztürk, *Deyimler ve Deyim Olduğu Değerlendirilen İfadeler* kısmında divan ve sıklıkla mesnevilerde karşılaştığını belirttiği *kulakla* ilgili toplam 33 deyim ve geçtiği beyitlere yer vermiş, her bir deyim için başlık altında (*kulaktan âşık olmak, kulağına eğilmek, kulağı kırışte, kulağına gelmek...*) ele almıştır. Tespit edilen deyimler, *anlam çerçevesi ve ilişki içinde kullanıldığı kavramlar* başlığa altında alt başlıklar (*şahların kulağına inci takması, gûş-ı huş, gûş-ı zaman, gûş-ı gül, çalgı-kulak...*) açılmış, söz konusu anlam alanlarıyla ilgili kısa açıklamaların ardından uygun beyitler verilerek sınıflandırılmıştır. Çalışmada *kulakla* ilgili çok sayıda deyim olduğu ve bunların zengin bir anlam alanına sahip olduğu, kimi deyimlerin ise zamanla anlam farklılaşmasına uğradığı görülmektedir.

79. ÖZTÜRK, Hüseyin (2013). *Deyimler Bağlamında Bazı Organ Adlarının Toplum Değerleriyle İlişkisi, Turkish Studies, 8 (9), s. 2129-2143.*

Organ adlarının geçtiği deyimlerin tespit edilerek toplum değerleriyle ilişkisinin incelendiği çalışmada organ adlarına dair *burun, göz, baş, dil, yüz ve alın* ile oluşmuş deyimler konu edilmiştir. İnsan bedeni, davranışları ve değerler üzerine açıklayıcı bilgiler

yapıldıktan sonra *deyimler ve değerler* başlığı altında deyimlerin kaynaklarda geçen tanımlarına yer verilerek söz konusu iki kavramın ilişkisine dair bilgiler aktarılmıştır. Çalışmada betimleyici tarama modelinden yararlandığını ifade eden yazar, konuyla ilgili tespit ettiği deyimleri organ adlarına göre tasnif etmiş ve *Türkçe Deyimler Sözlüğü*'nde geçen anlamlarına yer vermiştir. Değerlerle ilişkisi kısmında ise söz konusu deyimlerin somut anlamından hareketle organla olan bağlantısı açıklanmıştır. Her deyim için ifade ettiği değer, karşısına yazılarak örnek deyimler sıralanmıştır. Bu bağlamda burun ile alçakgönüllülük; göz ile cesaret ve sevgi; el ve kol ile yardımseverlik; baş ile saygı; yüz ve alın ile dürüstlük değerleri arasında ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Bu ilişkiler üzerinde aynı zamanda organların işlev, konum ve şekillerinin de etkili olduğu dile getirilmiştir.

80. ÖZTÜRK, Zehra (2018). *Süheylî Divanı'nda Atasözleri ve Deyimler*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6 (66), s. 460-499.

Süheylî Divanı'nda geçen kalıp sözlerin ele alındığı çalışmada Divan edebiyatında atasözleri ve deyimlerin kullanılmaya başlama hikâyesine kısaca değinilmiş ve adı geçen eserde yer alan atasözlerinin incelemesine geçilmiştir. *Divan*'da geçen atasözlerinin geçtiği beyitler açıklamalarıyla ele alınmış, Arapça ve Farsça atasözleri ile atasözü olup - olmadığı tam olarak bilinmeyen kullanımlar başlıklar altında verilmiştir. *Deyimler* kısmında *Divan*'dan tespit edilen deyimler geçtikleri beyitlerle verilerek anlamları açıklanmıştır. *Süheylî Divanı*'nda geçen 20 atasözü ve 382 deyim olduğu saptanmıştır.

81. ÖZYILDIRIM, Ali Emre (1996). *Kaba Etmek Deyimi Hakkında*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 1 (533), s. 1218-1221.

Çalışmada *kaba etmek* deyiminin tarihi metinlerde varlığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Metinlerden hareketle deyim kullanıldığı yerler tespit edilerek anlamı açıklanmış ve ilk defa Mehmet Çavuşoğlu'nun *Divanlar Arasında* isimli eserinde yer alan bir beyitte geçtiği, yazarın bu beyti açıkladığı ifade edilmiştir. Deyimin geçtiği başka eserlerden de örnekler sunularak eski dönemlerde kullanıldığı fakat sık kullanılan bir deyim olmadığı için Türkçe sözlüklere alınmadığı dile getirilmiştir.

82. POYRAZ, Yakup; TERGİP, Ayhan (2010). *18. Yüzyıl Divân Şairlerinden Hâkim'in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (15), s. 187-202.

Çalışmada Hâkim'in şiirlerinde geçen atasözleri, deyim ve halk söyleyişleri ele alınmış, giriş kısmında konuya dair bilgiler aktararak literatürde bu kullanımlar üzerine

yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. *Atasözleri* ve *deyimler* ayrı başlıklar hâlinde değerlendirilerek kavramların kaynaklarda geçen tanımlarına yer verilmiş ve Hâkim'in şiirlerinde geçen kalıp sözler ve halk söyleyişleri tespit edilmiştir. Şaire ait beyitlerden örnekler sunularak beyitlerin ve içerisinde geçen kalıp sözlerin açıklamaları yapılmış, diğer kullanımlara oranla sayıca fazla olan deyimler, alfabetik olarak listelenmiştir. Sonuç olarak, Hâkim'in *Divanı*'nda geçen kalıp sözlerin bir kısmının günümüze kadar aynı geldiği bir kısmının değişikliğe uğradığı bir kısmının ise kullanımda olmadığı belirlenmiştir.

83. SARAÇ, Cemal (2003). *Kumuk ve Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Sözlü İletişim*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, (16), s. 45-54.

Kumuk ve Türkiye Türkçelerinde kullanılan ortak atasözlerine ve deyimlere yer verilen çalışmada Kumuk Türkçesinde konuyla ilgili olan kaynaklardan kısaca bahsedilmiş ve iletişim üzerine de birkaç açıklama yapıldıktan sonra az sözle çok şey anlatmanın önemine değinilerek sözlü ve sözsüz iletişim üzerine her iki dilde de aynı anlama gelen kalıp sözler alfabetik olarak sıralanmıştır. İlk olarak Kumuk Türkçesinde geçtiği şekli ve ona karşılık Türkiye Türkçesinde kullanılan şekli -açılmağan avuz, baldan tatli/ açılmayan ağız baldan tatlıdır- verilerek çalışma alana sunulmuştur.

84. SARI, Gülden (2014). *XVII. Yüzyıl Dîvân Şairlerinden Rûz-Nâmece-Zâde Şinâsî'nin Şiirlerinde Deyimler*, Turkish Studies, 9 (6), s. 913-931.

Rûz-Nâmece-Zâde Şinâsî'nin şiirlerinde geçen deyimlerin tespit edildiği çalışmada Şinâsî'nin edebi kişiliği ve hayatı hakkında bilgiler aktarılmış ve deyimlere dair kaynak bilgilere değinilmiştir. Kalıp sözlerin kuruluşunda anlam olaylarının varlığından söz edilmiş ve atasözlerinde mecaz unsurunun kullanımının az olduğu, dil biliminde ad aktarması (mecaz-ı mürsel) olayının söz konusu kavramın oluşumunda anlam bilimsel açıdan etken rol oynadığı dile getirilmiştir. Divan edebiyatında atasözleri ve deyimlerin sıkça kullanıldığından söz eden yazar, ilk kez XV. yüzyılda Necatî tarafından kullanıldığı bilgisine yer vermiştir. *Rûz-Nâmece-Zâde Şinâsî ve Dîvânı'nda Atasözleri* başlığı altında şairin şiirlerinde geçen atasözleri tespit edilmiş, Türkiye Türkçesinde hangi atasözüne karşılık geldiği açıklanarak geçtiği beyit verilmiş ve günümüzde hangi atasözünde varlığını sürdürdüğüne dair görüşler aktarılmıştır. Bu şekilde incelenmiş 3 atasözüne yer verilen çalışmada benzer yöntemle şairin *Dîvânı*'nda geçen deyimler ele alınmış ve sonuç kısmında söz konusu deyimlerin yapı ve içerik açısından taşıdıkları özellikler *söz kadrosu ve anlamı korunan deyimler*; *anlamı korunan deyimler*; *söz kadrosu ve anlamı değişen deyimler*

şeklinde başlıklar altında örneklerle açıklanmıştır. *Dîvân* 'daki deyimlerin daha çok birleşik fiil grubunda olduğu, aynı zamanda deyim kuruluşunda ad aktarmasıyla oluşan deyimlerin sık kullanılmasının sebebinin de genellikle mecazın az olduğu deyimlerin tercih edilmesinden kaynaklı olabileceği görüşü belirtilmiştir.

85. SARIKAYA, Mahmut (2005). *Nevruza Bağlı Takvimle İlgili Kavram, Deyim ve Terimler (I)*, Karadeniz Araştırmaları, (5), s. 61-87.

Çalışmada nevruz ile ilgili kitabi bilgiler verildikten sonra bahar, nevruz gibi kavramlara dair oluşturulan deyim, terim, kavram ve açıklamalara değinilmiştir. *Nevruz ve takvim, nevruz fıkraları, su aydınlıktı, semeni, güneşi çağırarak, yeli çağırarak* gibi sınıflandırmalara gidilerek, kavramlar ışığında ilgili terimler ve deyimler açıklanmıştır. Verilen her madde aynı zamanda manilerle, geçtiği hikâyelerle anlatılarak değerlendirilmiştir.

86. SARITAŞ, Süheyla (2012). *Türk Kültüründe Yüzle İlgili Deyim ve Atasözleri Üzerine Bir Çalışma*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (28), s. 175-181.

Sayı anlamı dışında birçok anlamı bulunan *yüz* kelimesinin deyim ve atasözlerindeki varlığının tespit edildiği çalışmada atasözleri ve deyimlere dair bilgilerin ardından *yazılı kaynaklarda yüz kelimesi* başlığı altında kelimenin anlamlarına ve kullanım alanlarına değinilmiş, kaynaklardan örnekler sunularak açıklamalara gidilmiştir. *Biçim ve yapı açısından yüz kelimesine dair deyimler* kısmında Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nden tespit edilen 68 deyim yapı bakımından (birleşik fiil yapısında olan deyimler, fiil kipleriyle kurulan deyimler, isnat grubu şeklinde kurulmuş deyimler...) ayrı ayrı ele alınarak tablo üzerinde verilmiştir. İnsanoğlunun ruhsal ve fiziksel durumunun yüzüne yansımaları üzerine açıklamaların yapıldığı *içerik açısından yüz kelimesine dair deyimler* kısmında söz konusu kelimenin art alanında yatan anlamlarına dair bir sınıflandırma yapılarak (insanoğlunun fiziksel özelliklerini yansıtan deyimler, olumlu insan davranışlarını ifade eden bireysel/toplumsal nitelikli deyimler, olumsuz insan davranışlarını ifade eden deyimler, dua-beddua niteliğindeki deyimler) ele alınmış ve tablo hâlinde sunulmuştur. Atasözlerinde geçen yüz kelimesinin incelendiği *yüz kelimesine dair atasözleri* başlığı altında konuyla ilgili atasözlerine yer verilmiş ve sayıca deyimlere oranla daha az olduğu saptanmıştır. *Yüz* kelimesini içeren kalıp sözlerin biçim ve içerik açısından çeşitlilik gösterdiği ve insanın sadece fiziksel değil aynı zamanda ruhsal yönünün de tespitinde etkili

olduğu ifade edilerek çalışmada zikredilen yapı ve anlam özelliklerine dair sayısal verilerden bahsedilmiş ve çalışma alana sunulmuştur.

87. SAYDAM, Mehmet vd. (2020). *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Deyim ve Atasözlerinin Emojiler Yoluyla Öğretimi*, International Journal of Language Academy 8 (1), s. 73-84.

Türkçe öğretiminde B2 düzeyindeki öğrenciler üzerinde deyim ve atasözlerinin emojiler ile öğretiminin ne kadar etkili olup olmadığının incelendiği çalışmada iletişim ve emoji üzerine kaynak bilgilere yer verilmiş, TDK'nin sitesinden -uzman görüşler de dikkate alınarak- seçilen kalıp sözlerin kontrol ve deney grupları üzerinde etkileri ölçülmeye çalışılmıştır. Deyim ve kalıp sözler *kontrol grubu* üzerinde düz anlatımla verilmiş, *deney grubu* üzerinde ise emojilerle anlatım desteklenmiştir. Sınırlı sayıda (15) kişi ile gerçekleştirilen çalışmada emojilerle anlatımın düz anlatıma oranla akılda daha kalıcı olduğu tespit edilerek bu tür anlatımların geniş kitleler üzerinde denenmesinin dil öğretiminde verimliliği arttıracığı düşünüldüğü ifade edilmiştir. Çalışmada kalıp sözlerin emojilerle anlatım şekli tablolar hâlinde sunulmuştur.

88. SIR DÜNDAR, Ayşe Nur (2018). *Burgazî Fütüvvetnâmesi'nde Geçen Bir Deyim: "Bitisi Kara Olmamak"*, International Journal of Social Science, (73), s. 483-492.

Çalışmada *mahşer günü amel defterine göre günahkâr kullardan olmamak* anlamına geldiği ifade edilen *bitisi kara olmamak* deyimini üzerine durulmuştur. Günümüzde kullanımda olmayan söz konusu deyim Ahilik kültürüne ait olduğu hususunda görüşler sunulmuş ve deyimle dair açıklayıcı bilgilere geçmeden önce Fütüvvetnâmeler'den bahsedilmiş sonrasında deyimleşmiş birleşik fiiller başlığı altında yapıya ait tanıtıcı bilgiler aktararak bu bilgilerden hareketle *bitisi kara olmamak* deyiminin anlamca kaynaşmış deyimleşmiş birleşik fiil olduğu belirlenmiştir. Deyimde geçen *biti* sözcüğünün yapısı, anlamı ve kullanım alanı hakkında kaynaklardan yola çıkılarak açıklamalar yapılmış ve sözcüğün birçok kaynakta farklı şekillerde geçtiği; *mektup, yazılmış şey, belge, amel defteri, senet* anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Anadolu ağızlarında ve çağdaş Türk lehçelerinde günümüzde hâlen kullanımda olduğu tespit edilen sözcüğün *mektup, kitap* gibi anlamları karşıladığı dile getirilmiştir. Sonuç olarak, bahse konu deyim eskicil bir dil unsuru olarak kabul edilebileceği zira günümüzde kullanımda olmadığı ve taranan kaynaklar doğrultusunda ilk defa adı zikredilen eserde kullanıldığı saptanmıştır.

89. SİNAN, A. Turan (2008). *Deyim Kavramı Üzerine Notlar I, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2), s. 91–98.

Çalışmada deyim kavramı üzerine sadece Türkçede değil diğer dil ve lehçelerde de kavramı karşılayan farklı kelimelere yer verilmiştir. Cumhuriyetten sonra uzun bir süre “ta’bir” kelimesiyle karşılanan kavram için 1935 yılında basılan *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*’nda “deyim” sözcüğünün önerildiği ve kabul gördüğü belirtilmiştir. Deyim kavramı üzerine dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüklerinde ortak bir görüşün olmadığını ifade eden Sinan, çalışmasında ansiklopedi, sözlük ve bazı akademik çalışmalarda yer alan deyim kavramının tanımlarına değinmiştir. Tanımlardan yola çıkılarak kavramın genel hatları ve tanımlarda özellikle üzerinde durulan hususlar belirlenmiştir. Türkçenin ilk yazılı metinlerinde yer alan deyimlerden hareketle deyim çok eski zamanlarda da varlığına vurgu yapan yazar, deyim için ifade edilen özelliklerden hareketle genel hatlarıyla ortak kabul gören bir tanım ortaya koymuştur.

90. SİNAN, A. Turan (2001). *Türk Atasözlerinde Geçen Deyimler*, Milli Folklor, 7 (51), s. 136-140.

Çalışmada deyim ve atasözleri tanımlandıktan sonra bu iki kalıp sözün aralarında yakın bir ilişki olduğundan söz edilerek atasözleri içerisinde geçen deyimlerden bahsedilmiştir. Şükrü Elçin, Pertev Naili Boratav gibi araştırmacıların konu hakkındaki görüşlerine değinilmiştir. Deyimlerin hangi atasözlerinden doğduğu ya da hangi atasözlerinde yaşadığı örneklerle açıklanmıştır. 93 Türkçe deyim atasözlerinin içinde geçtiği belirtilerek çalışmanın sonunda bu atasözleri sıralanmıştır. İncelenen örneklerden hareketle deyimlerin, atasözlerinin başında, sonunda ya da ortasında yer aldığı ve aynı zamanda bu kalıplaşmış yapı arasına başka kelimelerin de girdiği sonucuna varılmıştır: *ektiğini biçmek (deyim)*, *ne ekersen onu biçersin (atasözü)*; *diş göstermek – ısırarak it dişini göstermez*; *etek öpmek, el etek öpmek – el öpmekle ağız aşınmaz*.

91. SİNAN, A. Turan (2005). *Necati Beg Dîvânı’ndaki Deyimler Üzerine*, Fırat Üniversitesi-Sosyal Bilimler Dergisi, 15 (2), s. 107-114.

Çalışmada *Necati Beg Dîvânı*’ndaki deyimler incelenmiş ve deyimlerin tespit aşamasında Ali Nihat Tarlan’ın eseri esas alınmıştır. 15. yy şairleri arasında değerlendirilen Necati’nin hayatına kısaca değinildikten sonra deyimler *isim grubu biçiminde olanlar* ve *birleşik fiil grubu biçiminde olan deyimler* şeklinde iki başlık altında ele alınmış, isim grubunda 47 (*aç gözülü, eli yufka, kara gönüllü...*) ve birleşik fiil grubunda 386 (*ağzını aç-*,

bağrı taş ol-, kara giy-...) olmak üzere toplam 433 deyim saptanmıştır. Çalışmada Dîvân'da geçtiği tespit edilen deyimler, beyit numaralarıyla verilmiştir.

92. SİNAN, A. Turan (2009). *Deyimlerin Yapısı Değişir mi?*, *Turkish Studies*, 4 (8), s. 1996–2009.

Deyimlerde görülen bazı ses ve anlam olaylarına işaret edilen çalışmada yazar tarafından daha önce yapılmış olan *Türkçenin Deyim Varlığı* isimli (tezden geliştirilmiş) çalışmada tespit ettiği 17.137 deyim üzerinden hareket edilerek ortaya konulmuştur. Çalışma içerisinde deyimlerde kalıplaşmadan söz edilmiş, Türkiye Türkçesinde yer alan deyim varlığının %86'lık bölümünün iki ve üç kelimededen oluşan deyimlerden meydana geldiği; iki kelimededen oluşan deyimlerin sayısının 10.790 olduğu ve bunların deyimler içerisinde %63'lük kısmı oluşturduğu bilgisi aktarılmıştır. Üç kelimededen oluşan deyimlerin sayısının ise 3.918, toplam sayı içerisindeki oranının %22,8 olduğu dile getirilmiştir. Sırasıyla 4, 5, 6, 7, 8 ve 9 kelimededen oluşan deyimlerin de varlığından söz edilmiş, zaman ekleriyle kalıplaşmış deyimler de incelenmiştir. Bu doğrultuda şekil ve zaman ekiyle kalıplaşmış 878 deyim de kalıplaşma özelliklerine çalışmada örnekleriyle ulaşabilmek mümkündür.

Deyimlerin kalıplaşmış yapılar olduğu ifade edilerek, bazı deyimlerin başında, ortasında ve sonunda yer alan kelimelerin yakın anlamlı başka kelimeyle yer değiştirdiği ve bu tür deyimlerin sayısının 2.660 olduğu tespit edilmiştir. Bunların ise toplam deyim sayısı içerisinde %15'lik bir dilimi kapsadığı dile getirilmiş, böylece deyimlerin değişen ve gelişen toplum düzeninde belirli sınırlılıklar dâhilinde farklılıklar gösterebileceği vurgulanmıştır.

93. SİNAN, A. Turan (2017). *Nezihe Meriç'in Yandırma Adlı Eserindeki Deyimlerin Yapı ve Kavram Özellikleri*, *The Journal of Academic Social Science Studies*, (62), s. 151-169.

Nezihe Meriç'in *Yandırma* adlı eserinden tespit edilen 185 deyim yapı ve kavram açısından sınıflandırıldığı çalışmada söz konusu deyimlerin 174'ünün mastarla kurulmuş birleşik fiil grubu biçimindeki deyimlerden oluştuğu saptanmıştır (*Allah rahmet eylemek, altını çizmek, baş kaldırmak...*). Geriye kalan 11 deyim ise isim grubu biçiminde oluştuğu ifade edilmiştir (*akla ziyan, ayan beyan, iki çift laf, evlere şenlik...*) fakat örneklere bakıldığında isim grubu olarak gösterilen deyimlerin yönelme grubu, ikileme ve sıfat tamlaması yapısında oldukları anlaşılır. Ayrıca çalışmada eserde geçen deyimlerin kullanım sıklıklarına da yer verilmiştir. Tespit edilen deyimler, eserde geçtiği şekliyle çalışmanın sonunda gösterilmiştir.

94. SOYDAN, Serpil (2017). *Çağatay Türkçesinin Bazı Eserlerinde Yer Alan Deyimlerin Anlam, Şekil Bakımından Kullanımı ve Kutadgu Bilig’de Tanıklanan Deyimler*, Turkish Studies, 12 (5), s. 431–460.

Çağatay Türkçesi dönemine ait 16 eserde deyimlerin tarandığı çalışmada tespit edilen deyimler şekil ve anlam yönünden ele alınmıştır. İncelemeye geçmeden önce deyim üzerine kaynaklarda geçen tanımlara değinilmiş ve taranacak eserlerin isimleri zikredilmiştir. Bu eserler; Ali Şîr Nevâyî’nin *Türkçe Divanları* ve *Mesnevîleri*, *Lisanü’-t-Tayr’ı*, *Nesâyimü’l-Mahabbe min Şemâyimi’l-Fütüvve* adlı eseri ile Hüseyin Baykara’nın *Divan’ı*, *Ubeydullah Han Şairi Sanî* ve *Türkçe Divanı*, *Şiban Han Dîvânı*, *Mevlâna-Sekkâkî Divanı*, *Lutfî Divânı*’dır. Söz konusu çalışmada deyimler, *şekil yönünden cümle hükmünde olanlar ve olmayanlar*; anlam yönünden ise *sözcükte anlam ve cümlede anlam* olarak değerlendirilmiştir. Deyimler değerlendirmeye alınırken hangi kaynak eserlerden yararlanılarak tasnif edildiği bilgisi aktararak anlamları ile verilmiş ve *Kutadgu Bilig’de* örnek kullanımlar varsa onlar da çalışmaya dâhil edilmiştir. İnceleme sonunda deyimlerin şekil ve anlam yönünden sayısal verileri tablo üzerinde gösterilmiştir. Şekil yönünden 28, anlam yönünden 96, cümlede anlam yönünden 31 deyim olduğu tespit edilmiştir. Deyimler bu başlıklar dışında alt başlıklara göre de değerlendirilerek sayısal olarak verilmiştir.

95. SUBAŞI UZUN, Leyla (1991). *Deyimlerde Bildirinin Düzenleniş Biçimi ve Özellikleri*, Türk Dilleri Araştırmaları, s. 111-120.

Çalışmada deyim yapılarında bildirinin düzenleniş biçimi anlambilimsel yapı, sesbilimsel yapı ile biçimbilimsel ve sözbilimsel yapı olmak üzere üç kategori altında incelenmiş, anlambilimsel yapı olarak deyim yapısında dolaylı anlatım aracı olan gösterge dizisinin yani deyimlik anlam yapılanmasının bulunması gerektiği ifade edilmiştir. Deyim anlamını aktarmak üzere kullanılan gösterge dizileri üzerinde durulan çalışmada Uzun, bu durumu şöyle açıklar: “Örneğin, ‘Hacı sandığımızın haçı koynunda çıktı’ gibi bir deyimde, ‘iyi sanılan bir kimsenin düşünülenin tersi nitelikte olduğunun anlaşılması’ deyim anlamının aktarılmasında, araç olarak kullanılan deyimlik anlam yapılanması içindeki hacı/hac göstergeleri arasındaki karşıtlığın kullanımı, yaratıcılık açısından ilginç bir yapı sunmaktadır.” Deyimlerde sesbilimsel yapı ise kalıcılık bakımından önem taşıyan ses tekrarları, anafor, uyak, ritim ve ölçüye dayalı yapılanma üzerinden örneklerle açıklanmıştır.

96. SUBAŞI UZUN, Leyla (1991). *Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri*, Dilbilim Araştırmaları, s. 29-39.

Deyimlerin anlambilim açısından taşıdığı özellikler esas alınarak deyim yapısı ve deyimleşme üzerinde durulan çalışmada Türkçede yer alan deyimler için bir derecelendirme yoluna gidilmiştir. Derecelenme açısından Türkçede bulunan deyimler, *tam deyimler ya da birinci dereceden deyimler, yarı deyimler ya da ikinci dereceden deyimler ve üçüncü dereceden deyimler* olmak üzere üç kategori altında değerlendirilmiştir. Deyimleşme olgusuna dair bilgilerin de yer aldığı çalışmada söz konusu kavram, deyim anlamının bütüne ait tek bir anlamı yansıtır duruma gelmesi yani kısa ve öz anlatımlar olarak açıklanmıştır. Bir kavramı anlam aktarımı yaparak anlatma olayını da deyimlerin özelliği olarak gösteren Uzun, deyimleşme olgusunun *deyim aktarması, ad aktarması, benzetme ve alüzyon* gibi anlam aktarımını sağlayan olayların etkisiyle gerçekleştiğini ifade ederek ayrı başlıklar hâlinde açıklamıştır. Çalışmada deyim olmayan yapıların daha çok *etmek, olmak, kılmak* gibi yardımcı fiillerle kurulan yapılarda ortaya çıktığı dile getirilmiş ve deyim aktarması konusu diğer dillerden de örneklerle somutlaştırılarak tablolarla sunulmuştur.

97. ŞAHİN, Erdal (2014). *Türkçede Para Birimleriyle İlgili Deyimler ve Bunların Anlam Bilimsel Karşılaştırılması*, Turkish Studies (Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu Armağanı), 9 (9), s. 953–968.

Para birimleri (akçe, kuruş, mangır, metelik, para, pul) ile ilgili tespit edilen 54 deyim yapı ve anlam bakımından değerlendirilerek kaynaklarda geçen anlamlarına yer verilen çalışmada ilk olarak her bir para birimi ayrı başlık altında kısaca açıklanmış, söz konusu para birimlerinin geçtiği deyimlerin hangi dönemlerde hangi anlamlara karşılık kullanıldığı bilgisi aktarılmıştır. *Para birimleriyle ilgili deyimlerin anlam bilimsel karşılaştırılması* kısmında bu tür deyimler kavram alanlarına göre (*değersiz / kıymetsiz olmak, değersizleştirmek, yoksul olmak, çok para kazanmak...*) incelenmiştir.

98. ŞAHİN, Hatice (2009). *Kâşgarlı'dan Günümüze Organ İsimleriyle Kurulmuş Deyimler*, Turkish Studies, 4 (3), s. 2020–2036.

Çalışmanın giriş kısmında Kâşgarlı Mahmut'tan, Yûsuf Has Hâcib'den, onların eserlerinin öneminden bahsedilmiş ve *Dîvânu Lugâti't Türk*'ten tespit edilen deyimler içerisinde organ isimleri bulunanlar tasnif edilmiştir. İlk olarak eserde geçen organ isimleri Türkiye Türkçesindeki karşılıkları ile sıralanmış, eserden örnekler verilerek cümle içerisinde kullanılmış ve Türkiye Türkçesine aktarılmıştır (*baş togra-, köngül açıl-, kulakga çalın-...*). Çalışmadaki verilerden hareketle Kâşgarlı'nın eserinde organ isimleri ile kurulmuş

deyimlerinin sayısının çok fazla olduğu, kimi deyimlerin zaman içerisinde yapı bakımından değiştiği kimisinin ise aynı kaldığı sonucuna varılmıştır.

99. ŞİMŞEK, Yaşar (2020). *Arapça-Türkçe Deyim Kopyaları Üzerine*, TDAY-Belleten, (69), s. 101-114.

Arapçadan Türkçeye yapılan deyim kopyaları üzerinde durulan çalışmada kopyalama terimi kısaca açıklandıktan sonra deyim kopyaları üzerine yapılan literatüre değinilmiştir. Türkçe ilk Kur'an tercümelerinde geçen deyimlerin Arapçadan ne şekilde kopyalandığı açıklanarak *kopyalama*, *deyim açıklanarak tercüme edilmesi* ve *deyim Türkçe bir deyimle karşılanması* başlıkları altında örnekler dâhilinde deyim tercümeleri değerlendirilmiştir. *Arapça-Türkçe deyim kopyaları* kısmında deyimler sıralanmış ve anlam açıklamalarına gidilerek deyimlerde geçen kimi kelimelerin kökenine dair bilgiler aktarılmıştır. Tercüme esnasında karşılaşılan bazı deyimlerin ise sadece metinlerle sınırlı kaldığından söz edilerek bu tür deyimlerin tercüme dışında kullanılmadığı ifade edilmiştir. Bunun nedeni ise kimilerinin dilden dile yapılan birebir tercümeden doğduğu, kimilerinin ise müstensih veya müellifin tasarrufuyla oluştuğu üzerine yorumlar getirilmesi şeklinde açıklanmıştır.

100. TAN, Nail (2012). *Gözden Kaçmış Bir Deyim: “Ne Tas Düşsün Ne Hamam Çınlasın”*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 102 (722), s. 108-112.

Çalışma yazarın katılmış olduğu bir Balkan gezisi sırasında duyduğu *ne tas düşsün ne hamam çınlasın* deyiminin araştırması üzerine ortaya konulmuştur. Deyimi, ilk olarak baba tarafından Makedonya Köprülü ve anne tarafından da Malatyalı olan bir kişiden duyduğunu belirten yazar, gezi dönüşü deyim sözlüklerde geçip geçmediğine dair bir araştırma yapmış ve belli başlı deyim sözlüklerinde yer almadığını tespit etmiştir. Benzer olarak *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* adlı eserde *ne deve yürüsün ne çanı ötsü*; *ne deve yürüsün ne çan seslensin* ve *ne kervan kalksın ne çan ötsün* deyimlerinin olduğunu fakat anlamlarına yer verilmediğini ifade etmiştir. Çalışmaya konu olan söz konusu deyim başka kaynaklarda geçen benzer kullanımlarına da değinilmiş kimi kaynaklarda yanlış biçimde algılanıp atasözü olarak geçtiği tespit edilmiştir. Deyimin *tas yere düşmeyince çınlamaz* atasözünden doğmuş olabileceğini varsayılarak birkaç kaynakta geçen anlamlarına değinilmiş ve deyimle yakın anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Deyimin ilk duyulduğu kaynak kişiden alınan anlamına da yer veren yazar, ilgili sözlüklere söz konusu deyim alınması gerektiğini önermiştir.

101. TAN, Nail (2013). *Deyim Sözlüklerine Girmesi Gereken Bir Çeşitleme: Kulaklarının Üzerine Oturmak*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 105 (743), s. 69-71.

Çalışma yazarın 29 Mart-9 Nisan arasında yapmış olduğu kültür gezisi sırasında bir konuşmada duyduğu *kulaklarının üzerine oturmak* deyiminin araştırması üzerinedir. Deyimi ilk defa duyan Tan, gezi dönüşü, içerisinde en çok deyim bulunan sözlükleri (TDK, Ö. Asım Aksoy, Necmi Akyalçın, İsmail Parlatur, A. Turan Sinan, M. Ertuğrul Saraçbaşı ve Metin Yurtbaşı) taramış ve söz konusu deyimde rastlamamış fakat tespit ettiği benzer kullanım ve yakın anlama gelenleri ise çalışmada göstermiştir. Sözlüklerde yer almayan bu deyim sözlüklere alınması gerektiği önerisinde bulunarak çalışmasını alana sunmuştur.

102. TAN, Nail (2013). *Dili Şişmek Deyimi Üzerine*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, (740), s. 81-84.

Çalışmada TDK'nin ilk deyim sözlüğü, Ö. Asım Aksoy, Ertuğrul Saraçbaşı, İsmail Parlatur, A. Turan Sinan, Necmi Akyalçın ve Derleme Sözlüğü taranarak yer almadığı tespit edilen *dili şişmek* deyimini üzerinde durulmuştur. Yazar çalışmasının başında *dili şişmek* deyiminin hangi yörede kullanıldığına dair kendi hayatından anekdotlarla bilgiler aktarmış ve yöre ağzı (Kastamonu) üzerine yapılmış deyim çalışmaları taranarak söz konusu deyim bu çalışmalarda yer almadığı saptanmıştır. Çalışmada sadece *dili şişmek* deyimine değil *dilinin şişi inmek* veya *dilinin şişini indirmek* ile bu deyimlerin açıklamalarına yer verilmiş ve başka bölgelerde yakın anlamlı olarak kullanılan deyimlerin varlığından söz edilmiştir. Söz konusu deyimlerin yöre ağızlarında yaşadığı ve bu nedenle sözlüklere alınması gerektiği hususuna vurgu yapılmıştır.

103. TAN, Nail (2014). *Diline / Ağzına Yuva Yapmak Deyimi Üzerine*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 106 (748), s. 92-94.

Tan, bu çalışmasında memleketi Kastamonu ilinde duyduğu *diline/ağzına yuva yapmak* deyiminin sözlüklerde yer alıp almadığını araştırmıştır. Tespit aşamasında Ö. Asım Aksoy, Metin Yurtbaşı, Ertuğrul Saraçbaşı, İsmail Parlatur, E. Kemal Eyüpoğlu, Ragıp Soysal, F. Fazıl Tülbentçi, S. Nüzhet Gerçek, Mustafa Gökçeoğlu, Ahmet Doğan ve Necmi Akyalçın gibi araştırmacıların kaynakları ile TDK'nin *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* adlı eserini incelemiş ve deyim bu kaynaklarda yer almadığını tespit etmiştir. Kaynaklarda geçen *dili / ağzı alışmak*, *diline / ağzına bulaşmak* ve *diline / ağzına yapışmak* deyimleri ise çalışmaya konu olan deyimde yakın anlamlı olarak rastlanılan deyimler olarak gösterilmiştir. *Diline / ağzına yuva yapmak* deyiminin Kastamonu ağzında kullanıldığını ve

kayıtlara geçmesi gerektiğini belirten yazar, aynı zamanda deyimın anlamına ve örnek cümle içerisindeki kullanımına da yer vermiştir.

104. TAN, Nail (2014). *Sözlüklere Girmemiş Bir Deyim Çeşitlemesi: Etten Önce Tencereye Girmek*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 106 (747), s. 70-72.

Bahse konu olan deyim, yazar tarafından bir televizyon dizisinde duyulmuş, sözlüklerde yer alıp almadığı araştırılmıştır. Çalışmanın daha somut anlaşılabilmesi için çömlerde pişirilen yemeklerden ve deyimın bir eserde geçen öyküsünden bahsedilerek en eski şeklinin *etten önce çömleğe düşmek* olduğu belirtilmiş ve sözlüklerde bu şekliyle geçtiğine değinilerek kaynaklarda yer alan anlamları verilmiştir. Deyimın sözlüklerde geçen şekli olan *etten önce çömleğe düşmek* deyimının bir çeşidi olarak *etten önce tencereye girmek* şekliyle de yer alması gerektiği dile getirilmiştir.

105. TAN, Nail (2017). *Deyim Araştırmalarına Katkılar: Dokuz Deyim Üzerine*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 67 (786), s. 83-90.

Çalışmada yazarın tespit ettiği ve ilgili sözlüklerde geçmeyen dokuz deyim ele alınmıştır. İncelenen deyimlerin hangi yörede ne anlama geldikleri ve varsa deyim üzerine anlatılan hikâyelere de yer verilmiştir. Söz konusu deyimler; *süpürgeden soğuk geçmek*; *şeytanın çekici kırıldı, sapı kaldı*; *kahkenin üçü, Antep'in içi*; *ağzım sana da lafım başkasına*; *eli boğazına geçmek*; *gâvur sana paçasını mı verdi?*; *yok gününe oturmak*; *aynalara tükürmemek*; *sacı yok, bacağı oldu* şeklindedir. Yazar, deyimlerin kaynaklarını ve anlamlarını verdikten sonra bazı deyimler üzerine yeni açıklama ve anlamlandırma yoluna da giderek deyim sözlüklerine alınmaları gerektiği hususunda görüş bildirmiştir.

106. TAN, Nail (2017). *Hoca Ahmet Yesevi'yle İlgili Bir Deyim Üzerine*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 68 (790), s. 82-88.

Çalışmada Hoca Ahmet Yesevi ile ilgili olarak söylenen *Ahmet'in öküzü gibi bak-* deyimının sözlüklerde olup olmadığı araştırılmıştır. Tarama sonunda deyimın ilgili sözlüklerde ya yer almadığı ya da sadece madde başı olarak yer aldığı fakat anlamına yer verilmediği bilgisine ulaşılmıştır. Ahmet Yesevi üzerine kaleme alınmış çalışmalar incelenmiş ve Şinasi'nin *Durub-ı Emsal-i Osmaniyye* adlı eserinde deyimın bulunmadığı tespit edilmiştir. Taranan bazı deyim sözlüklerinde söz konusu deyimın nasıl geçtiği ve varsa anlamına da yer verilerek kaynağının çok eskilere dayandığı düşüncesi aktarılmıştır. Ayrıca deyimın Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Künhü'l-Ahbar* eserinde geçen hikâyesine de değinilmiştir. Zaman içerisinde anlam genişlemesine uğrayan deyimın eserlerde geçen iki

anlamına (1. İsteğinde ısrarcı olmak, yerine getirilinceye kadar bir yere ayrılmamak. 2. Saf, aptalca, anlamsız gözlerle bakmak.) ilgili sözlüklerde yer verilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.

107. TAN, Nail (2020). *Deyim Araştırmalarına Katkılar: Üç Deyim Üzerine, Türk Dili, 69 (827), s. 78-82.*

Çalışmada *ateş almaya mı geldin, Kerem kız mı oğlan mı* ve *kafası sıcak olmak* deyimleri üzerine açıklamalar getirilmiştir. İlk olarak *ateş almaya mı geldin*, deyiminin kaynağından bahseden yazar, çok eskilerde, evlerde çakmak vb. şeylerin olmadığı dönemlerde, ocağı sönen kadın, kız ya da gelinlerin bacası tüten evlerden ateş almaya gittiğini ve hemen geri döndüğünü anılarından da istifade ederek aktarmıştır. Zira elinde kül ile giden kişi ateşi alır almaz ocağı yakması gerektiğinden ve bu nedenle gittiği yerde oturamadığından bir yere uğrayıp oturmadan dönen kişiler için bu deyim kullanılır olmuştur. Deyimin sözlüklerde geçen anlamlarına ve söz konusu deyimle eş ve yakın anlamlı deyimlere de yer verilmiştir. Diğer deyim *Kerem kız mı oğlan mı*, bu deyim sürekli söylenen bir sözü anlamayıp tersini yapanlar için söylendiği kaynaklardan hareketle açıklanmış, yakın ve eş anlamlısı olarak tespit edilenlerine yer verilmiştir. Üçüncü deyim olan *kafası sıcak olmak*; yazar bu deyimi gitmiş olduğu bir sempozyumda duyduğunu ve sempozyum dönüşü taramış olduğu kaynaklarda deyimle rastlamayınca deyim “Okumayı, araştırmayı, bilgi edinmeyi sevmek; yeni görüşlere açık olmak. Bilgisini toplum yararına kullanmaya istekli ve hazır.” anlamında kullanıldığını ifade etmiştir. Yazar, taradığı sözlüklerde deyim zıt anlamına rast gelmiş (*beyni soğuk: düşüncesi, kavrayışı kıt*) ve bu deyim de *kafası sıcak olmak* deyiminin var olduğunun bir göstergesi olduğunu dile getirerek sözlüklere alınması gerektiği hususunda görüş bildirmiştir.

108. TAŞ, Hülya (1995). *Erzurum 'da Kullanılan Atasözleri ve Deyimler, Türk Dili, (525), s. 1025-1032.*

Çalışmada Erzurum ağzında yer alan atasözleri ve deyimler Erzurum yöresinin söyleyiş özelliklerine bağlı kalınarak maddeler hâlinde verilmiştir. Bölgede yaşanan dil özellikleri açıklandıktan sonra toplam 231 atasözü ve deyim kaynak kişi bilgilerine de değinilerek sunulmuştur. Çalışmanın sonunda sözlük oluşturularak kalıp sözlerde geçen ve anlamı yörede yaşayan kişiler tarafından bilinen kelimeler de açıklanmıştır.

109. TEKİN, Talat (1957). Köktürk Yazıtları'ndaki Deyimler Üzerine I, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 6 (67), s. 372-374.

Çalışmada deyim hakkında kısaca bilgi verildikten sonra *Köktürk Yazıtları*'nda benzetme ve mecazlarla oluşturulmuş 12 deyim olduğu ifade edilerek söz konusu deyimlerin önce yazıtlarda geçtiği şekli aktarılmış ve anlamları yazılmıştır. Deyimlerin yazıtlarda geçtiği kısmını da aktaran yazar, çalışmasında tespit ettiği deyimlerin ilk üç tanesine (*adak kamaşmak, atı küsi yok bolmak, balıkdaki tagıkmak, tagdaki inmek*) değinmiştir. Tespit edilen diğer deyimler ise aynı ismi taşıyan ikinci çalışmayla alana sunulmuştur.

110. TEKİN, Talat (1957). Köktürk Yazıtları'ndaki Deyimler Üzerine II, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 6 (68), s. 423-426.

Çalışmada daha önce tanıtılan *Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine-I* çalışmasında bahsedilen yazıtlarda geçen deyimlerden geriye kalan 9 deyime (*başlığıg yükündürmek tizligig sökürmek, içre aşsız taşra tonsuz, körir közi körmez-teg bilir bilgig bilme-teg bolmak, közi kaşı yablak bolmak, ot sub kılmak, ödine küni tegmek, tün udımamak küntüz olurmamak, sabun sımak, uçmak-uça barmak*) ve anlamlarına yer verilmiştir. Tekin, yazıtlarda mecaz ya da benzetme yolu ile kurulmuş olan deyimleri tespit etmiş fakat yazıtlarda geçen deyimlerin bunlarla sınırlı olmadığını çalışmada daha çok mecaz ve benzetme yoluyla oluşturulmuş deyimleri vermeye çalıştığını ifade ederek çalışmasını tamamlamıştır.

111. TERGİP, Ayhan (2014). Türk Atasözleri ve Deyimlerde Kötüleme İfadeleri, Folklor/Edebiyat Dergisi, 20 (80), s. 221–232.

Çalışmada atasözleri ve deyimler kendi içerisinde sınıflandırılarak (ağırbaşlılık, aile, hayvanlar, doğa, dostluk, ekonomi, inanış, komşuluk...) söz konusu sözlerde geçen kötüleme ifadelerine yer verilmiştir. Kaynak eser olarak Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler* sözlüğü temel alınmıştır. İncelemeye geçmeden önce kalıp sözler üzerine genel bilgilerden bahsedilmiş, *atasözleri ve deyimlerde dil ve üslup* başlığı altında örnek kullanımlar aktarılmıştır. *Atasözü ve deyimlerde anlam* başlığı altında ise kalıp sözler konu ve tema yönünden sınıflandırılmıştır. Söz konusu kalıp sözlerde kötüleme ile ilgili kullanımlar *kötülenen varlık ve kavramlar* başlığı altında ele alınmıştır. Hangi olumsuz -toplum tarafından yanlış karşılanan- davranıştan ötürü hangi kavram veya nesne üzerinden bu durum atasözleri ve deyimler dolayında aktarılmış, söz konusu kalıp sözlere (*aç kurt aslana saldırır, çok gezen tavuk ayağında pis getirir, dilini fare mi yedi?* gibi) yer verilmiştir.

112. THEODORİDİS, Dimitri (1970). *İki Deyim Üzerine (anca beraber kanca beraber; kızılca kıyamet kopmak)*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 22 (226), s. 301-303.

Giriş kısmında deyimle dair kısaca bilgi verilen çalışmada yazarı düşündüren iki deyim üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki *anca beraber, kanca beraber* deyimidir. Deyimin *Türkçe Sözlük*'te yer alan anlamına değinilmiş ve deyimde geçen *anca* sözcüğünün nereden geldiği açıklanmaya çalışılmıştır. Bahse konu sözcüğün sözlüklerde geçen anlamı verildikten sonra sözlük anlamlarının deyim içerisindeki kullanıma uymadığı ifade edilerek kelimenin deyimde yer alan *kanca* sözünden hareketle (kan+ca: kana göre, kan kadar, kan gibi) *an+ca* olabileceği görüşü üzerine açıklamalar yapılmıştır. Yazara göre kelime *ant* (*yemin*) kelimesinin eşitlik hâl eki alınca yıpranmış şeklidir yani *ant+ça*'dır ve zamanla bu kullanım düşerek *anca* olmuştur (çiftçi>çifçi; rastla->rasla- olduğu gibi). Diğer bir deyim ise *kızılca kıyamet kopmak*'tır. Dimitri, deyim içerisinde geçen *kızılca* sözcüğü üzerinde durmuş ve bu sözcüğün birkaç eserden örnekle *kıyametin gerçekleşmesinden sonra yer sarı bakır bir renk alacak ya da ateşle kaplanacak* inanışından ortaya çıkabileceği ve kimi kaynaklara göre de (Kutadgu Bilig) *yağır yir bakır bolmağınça kızıl (kara toprak kızıl bakır oluncaya kadar)* ifadesinde yer alan *kızıl bakır* renginin bir kalıntısı olabileceği görüşünü aktarmıştır. Bu verilerin dayanak noktasının ise çok güçlü olmadığını ifade eden yazar böyle bir ihtimalin varlığından söz etmiştir.

113. TOKAT, Feyza (2014). *Türkiye Türkçesinde Tıp Terimleri ile Kurulmuş Deyimler*, Avrasya Terim Dergisi, 2 (2), s. 11–19.

Tıp alanıyla ilgili deyimlerin ele alındığı çalışmada alan ile ilgili 240 deyim tespit edilmiştir. Giriş kısmında deyim kavramı üzerine kaynaklarda yer alan bilgiler ışığında tanımlara ve genel özelliklere değinildikten sonra tıp dili ve tıp terimi üzerine kısaca bilgi verilmiştir. Deyimlerin tespitinde Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* esas alınmıştır. Tıp terimleri için *Türkçe Tıp Dili Kılavuzu*'nda ve *Türkçe Sözlük*'te geçen anatomi ve tıp terimleri ile ilgili kelimeler saptanmıştır. Çalışmada hem tıp dilinde kullanılan hem de deyim olarak anlam kazanmış olan kalıp sözlere yer verilmiştir: *burnu kırılmak, başını gözünü yarmak, gözü görmez olmak* gibi. Bu tür deyimlerin dışında tıp terimiyle oluşturulmuş fakat tıpta kullanılmayan ya da tıpta bir anlamı olmayan deyimler incelemeye alınmamıştır: *burnunu sokmak, yüzü yumuşak, dirsek göstermek* gibi.

Çalışma içerisinde ölçünlü dilde tıp terimleriyle kurulmuş deyimler konularına göre sınıflandırılmıştır: *organ adlarıyla, vücut salgılarıyla, hastalık adlarıyla, hastalık*

belirtileriyle, genel tıp terimleriyle ve tedaviyle ilişkili tıp terimleriyle kurulmuş deyimler. Her başlık kendi içerisinde değerlendirilerek örnek deyimlere yer verilmiştir. İncelenen deyimler başlıklara göre gerçek anlamda, mecaz anlamda ve hem gerçek hem de mecaz anlamda kullanılan deyimler olmak üzere sıralanarak sayısal verileri tablo hâlinde sunulmuştur. Sonuç olarak, incelemeye alınan deyimlerde çoğunlukla somutlamaya gidildiği tespit edilmiştir.

114. TOLKUN, Selahittin (2014). *Orta-Güney Türk Lehçelerinde Kullanılan Aq Qılmak ve Aq Olmaq / Bolmaq ile Türkiye Türkçesindeki Ah Etmek, Ah Almak, Eh Etmek Deyimleri Üzerine, Türk Dünyası Araştırmaları, (210), s. 85-96.*

Çalışmada Türk lehçelerinde farklı anlamlara gelen *aq* kelimesinin kökeni açıklanmaya çalışılmış ve bu bağlamda söz konusu kelimeyle oluşturulmuş Özbek, Kırgız, Türkmen, Azerbaycan Türkçesinde kullanılan *aq kılmak, aq olmak/bolmak* ve Türkiye Türkçesinde kullanılan *ah etmek, ah almak, eh etmek* deyimleri üzerinden açıklamalara gidilmiştir. İlk olarak giriş mahiyetinde *aq* sözcüğünün söz konusu lehçelerde ve Türkiye Türkçesinde yer alan anlamlarına ve kullanımlarına değinilmiştir. Genel ağ sitelerinden bu tür deyimler tespit edilerek örneklerle açıklamalara gidilmiş ve Türkçenin orta-güney lehçelerinde karşılaşılan *anne babaya isyan* gibi durumlarda kullanılan *aq* kelimesi ile Eski Türkçeye Çince'den geçtiği düşünülen *nefret ve hoşlanmama* gibi anlamlara gelen ve Arapçadan Farsçaya geçen *anne babaya asi* şeklinde açıklanan *aq* kelimesinin sesteş olduğu sonucuna varılmıştır.

115. TOPAL, Erol (2020). *Giresun Eynesil Ağzından Ölçünlü Türkçede Bulunmayan Kelimeler, Deyimler, İkilemeler ve Atasözleri, Kastamonu Eğitim Dergisi, 28 (2), s. 1008–1012.*

Çalışmada ağız terimi ve *Derleme Sözlüğü* (DS) üzerine açıklayıcı bilgilerin ardından Giresun Eynesil ağzında kullanıldığı tespit edilen fakat DS'de ve ölçünlü dilde yer almayan ikilemeler, deyimler ve atasözleri ele alınmıştır. Veriler ilçede yaşayan ve okuma yazma bilmeyen kaynak kişilerden derlenmiş ve yöre ağzına ait kelimelerin DS'de bulunup bulunmama durumuna bakılmıştır. Çalışmada *DS'de bulunmayan kelime ve deyimler* başlığı altında *DS'de bulunmayan kelimeler, DS'de Giresun ağzları ile aynı anlamda bulunan ancak Giresun yöresinde kullanıldığı belirtilmemiş sözcükler* ve *DS'de bulunmayan deyimler* alt başlıklarıyla yöreden derlenen kelime ve kelime gruplarına yer verilmiştir. Ek olarak, sayıca az olsa da yöre ağzına ait ikileme ve atasözlerine de değinilmiştir. Söz konusu

yörede kullanıldığı tespit edilen ve DS'ye dâhil edilmesi gereken 29 sözcük ve deyim; ölçünlü dilde bulunmayan 2 atasözü ile 5 ikileme olduğu saptanmıştır.

116. TOPRAK, Funda (2020). *Tarihî Türk Lehçeleriyle Günümüz Türkiye Türkçesi Arasında Deyimlerin Değişimi*, International Journal of Languages' Education and Teaching (IJLET), 8 (4), s. 231-251.

Çalışmada isim/söz grubu + fiil yapısındaki deyimlerin tarihi süreç içerisindeki değişimleri ele alınmış ve bu yapılar başlıklar altında verilerek yapıya uygun deyimler örneklerle sunulmuştur. *Birleşik fiil yapısında kurulan deyimlerde değişimler; söz öbeği yapısında olup bir ya da birden çok sözcüğü değişen deyimler; sözcüklerin tamamı değişen deyimler, sözcüklerden biri anlam değişmesine uğramış deyimler; zıt anlam kazanan (tam anlam değişmesine uğramış) deyimler* olmak üzere beş başlık, alt başlıklara da ayrılarak söz konusu yapılarda oluşmuş deyimler tasnif edilmiştir. Yazar çalışmasının sonunda deyimlerdeki değişimi başlıklar altında açıklayarak vermiş ve bu değişimler *tarihi metinlerdeki deyim fiilleri ve Türkiye Türkçesinde kullanılan deyim fiilleri (ad ur- > ad ver-...)* şeklinde karşılaştırılarak tablo hâlinde sunulmuştur.

117. TORUN, Yeter (2004). *Dokuztekn Köyü'nden Derlenen Atasözleri ve Deyimler Üzerine Bir İnceleme*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13 (1), s. 185-192.

Adana'nın Ceyhan-Dokuztekn Köyü'nden derlenen kalıp sözlerin incelendiği çalışmada kalıp sözler, ağız çalışmalarına da ışık tutma düşüncesiyle hem ağız özellikleri hem de söz varlığı açısından ele alınmıştır. Atasözleri ve deyimler üzerine giriş kısmında yer alan genel bilgilerden sonra söz konusu yöreye ait olduğu tespit edilen 17 atasözü anlamlarıyla verilmiş, aynı zamanda *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* adlı eserde yer alanlar ve almayanlar olmak üzere başlıklar hâlinde sınıflandırılmıştır. Aynı yöntemle deyimler incelenerek yöre ağzına ait 39 deyim çalışmaya dâhil edilmiştir. Kalıp sözlerde görülen ağız özellikleri ses ve yapı bakımından incelenmiş, ek olarak kalıp sözlerde toplumun yaşam biçiminden izler de tespit edilerek bu durum örneklerle açıklanmıştır.

118. TUĞCU, Emine (2005). *Kısaltılmış Sözel Anlatı Kalıpları Atasözleri ve Deyimler*, Milli Folklor, 17 (67), s. 86-88.

Çalışmada atasözleri ve deyimlerin gazetelerde kısaltılarak nasıl kullanıldıklarına dair incelemeler sunulmuştur. Verilen örnekler kalıp sözlerin kısaltılmış şekliyle gazete manşetlerinde birçok dalda yer aldığını göstermektedir. *Kültürel kod* olarak da nitelendirilen

kalıp sözler şayet toplum tarafından bilinmiyorsa bu şekilde kullanımlarının iletişimde kopukluğa neden olabileceği aşikârdır. Yaşanan kültüre yabancı bir birey böyle bir kullanımla karşılaştığında bu durumdan anlamlı sonuçlar çıkaramaz. Çalışmada da bu tür durumların dışında kısaltılmış kalıp sözlerle verilmek istenen mesajlar örneklerle aktarılmış ve tamamlanmamış bu sözler yazar tarafından tamamlanarak açıklanmıştır.

119. ULUTAŞ, Mustafa; BATUR, Zekerya (2018). *Sayıların Atasözü ve Deyimlere Yükledikleri Anlamlar, International Journal, 6 (3), s. 361-377.*

Çalışmada TDK'nin hazırlamış olduğu *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nde sayıların yer aldığı kalıp sözler tespit edilmiş ve bu sayıların sözlere yüklediği anlamlar açıklanmıştır. Giriş kısmında atasözleri ve deyimler üzerine bilgiler verildikten sonra son yıllarda kalıp sözler üzerine yapılan akademik çalışmalardan birkaçının ismi zikredilmiştir. Yapılan çalışmalar arasında atasözleri ve deyimlerde geçen sayılarla ilgili araştırmaların eksikliğini fark ederek çalışmasını oluşturduğunu dile getiren yazar(lar), aynı zamanda sayıların işlevi üzerine kaynaklarda geçen bilgileri de aktarmıştır. *Verilerin incelenmesi* kısmında deyim ve atasözlerinin içerisinde geçen sayılar incelenerek kodlar oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar Türkçe Eğitimi alanındaki dört uzmana gönderilerek kalıp sözler belirlenen kodlara göre sınıflandırılmış ve temalara ayrılmıştır. İçerisinde *bir* sayısı dışında diğer sayıların yer aldığı kalıp sözler tespit edilerek tablo hâlinde sunulmuştur. Tespit edilen deyim ve atasözleri *iletişim, eylemler, insan ilişkileri, davranışlar, kişilik özellikleri ve durumlar* şeklinde temalara ayrılarak incelenmiş ve temalar da kendi içerisinde kodlara ayrılarak tablolar hâlinde gösterilmiştir.

120. USMANOVA, Şaire (1997). *Özbekçe ve Türkçe Deyimlerin Karşılaştırmalı Tahlilinden Birkaç Örnek, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 2 (547), s. 36-41.*

Çalışmada Özbek ve Türkiye Türkçesinde organ adlarıyla kurulmuş deyimlerden *baş* kelimesiyle oluşturulanlar tespit edilerek karşılaştırılmıştır. Özbek Türkçesinde somatik (vücut organlarının isimlerini esas alan) deyimler üzerine yapılan çalışmalardan hareketle *baş* kelimesinin geçtiği 158 deyim saptanmış ve bu deyimlerin sadece *baş* kelimesinden değil aynı zamanda kelimenin varyantları olan *kafa, kelle* kelimelerinden de oluştuğu dile getirilmiştir. Bu tür deyimlerin Türkiye Türkçesinde sayısının iki yüzden fazla olduğu bilgisini aktaran yazar, Özbek ve Türkiye Türkçesinde *baş* kelimesiyle oluşturulmuş 89 deyimın şekil ve anlam olarak ortak olduğunu metinlerden örneklerle ortaya koymuştur. Deyimler metin içerisinde geçtiği şekliyle verilmiş ve anlamları açıklanmıştır. Her iki dilde

öge açısından eşit fakat anlam olarak zıt olan deyimlere de yer verilen çalışmada gramer, anlam ve yapı yönünden olmak üzere karşılaştırmaya gidilmiştir.

121. UYGUNER, Muzaffer (1966). *Sait Faik'te Atasözleri ve Deyimler*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 15 (176), s. 550-556.

Sait Faik'in öykülerinde geçen atasözleri ve deyimlerin incelendiği çalışmada söz konusu kalıp sözler, Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* isimli çalışması esas alınarak açıklanmıştır. İncelemeye alınan atasözleri, öykülerin yayınlanma tarihine göre sıralanarak verilmiş ve hangi eserde kaç kalıp söz kullandığı bilgisi aktarılmıştır. Sait Faik'in eserlerinde yer alan deyimler tespit edilmiş ve atasözlerine nazaran deyimlerin daha fazla olduğu belirtilerek atasözlerine uygulanan sıralama yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada Sait Faik'in eserlerinde geçtiği tespit edilen 15 atasözü ve 305 deyim varlığından söz edilmiştir.

122. ÜNAL, Ayşe (2019). *Atasözleri ve Deyimlerde Baht ve Bahtla İlgili Kelimeler Üzerine*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED), (66), s. 355-364.

Çalışmada *baht* ve *bahtla* ile kelimelerin (talih, kut, uğur, kısmet, devlet vb.) geçtiği deyimler tespit edilmiştir. Söz konusu deyimlerin tespit aşamasında TDK'nin *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler* ile Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* esas alınmıştır. Kalıp sözler üzerine bahsedildikten sonra *baht* ve *bahtla* ilgili kelimelerin anlamlarına değinilmiş, söz konusu sözün ilk kullanım alanlarından örnekler verilerek açıklanmıştır. Deyimleri *bahta* dair kelimelerle sınıflandıran yazar, ilk olarak konuyla ilgili atasözlerini başlıklar hâlinde (*baht ile ilgili atasözleri, talih ile ilgili atasözleri...*) tasnif etmiş ve sonrasında aynı uygulamayla deyimleri sınıflandırmıştır. Ünal, *baht* ve *bahtla* ilgili kelimelerin kalıp sözlerde mecaz ve benzetme yoluyla da yer aldığını saptamış ve içerisinde bu tür kelimeleri barındırmayıp anlam bakımından ilgili olan atasözlerine (*Allah verince kimin oğlu, kimin kızı demez.*) ve deyimlere (*Allah 'yürü ya kulum' demiş.*) de yer vermiştir.

123. YALÇIN, S. Kaan; ÇALIŞIR, Remzi (2012). *Elâzığ Ağzında Görülen Deyimler Üzerine Bir Değerlendirme*, Turkish Studies, 1 (3), s. 136-157.

Elâzığ ağzında yazı dilinde bulunmayan ya da bulunduğu hâlde değişik anlamlarla kullanılan deyimlerin yer aldığı çalışmada yöre ağzıyla ilgili ağız çalışmalarında geçen metinlerden ve *Derleme Sözlüğü* (DS)'nden derlenen deyimler; *köken, yapı, anlam ve söz dizimi* bakımından değerlendirilmiştir. Deyimler, *anlam* bakımından incelenirken *argo içerikli olanlar, dua ve beddua içerikli olanlar* gibi tematik gruplandırmaya da gidilmiştir.

Çalışmada yöreye ait 256 deyime yer verilmiş ve bunun 61'sinin DS'de geçtiği belirlenmiştir. Tespit edilen deyimlerde eski dönemlere ait kelimelerin de yer aldığını belirten yazar(lar), sonuç kısmının ardından alfabetik bir sözlük oluşturarak deyimleri vermiş ve aynı zamanda deyimlerin hangi kökten oluştuğunu da parantez içinde (afur küfür et- Ar. + T.) göstermiştir.

124. YALÇIN, S. Kaan (2008). *Orta ve Doğu Karadeniz Ağzlarında Görülen Deyimler Üzerine Bir Değerlendirme*, Turkish Studies, 3 (3), s. 625-656.

Orta ve Doğu Karadeniz ağzlarından Ordu, Giresun, Rize ve Trabzon ağzlarında yer alan ve yazı dilinin dışında kullanım özelliği gösteren deyimlerin *köken, yapı, anlam ve söz dizimi* açısından değerlendirildiği çalışmada bölge ağzıyla ilgili yapılmış ağız çalışmalarında ve DS'de geçen söz konusu bölgelere ait kalıp sözler derlenmiştir. Köken bakımından deyimler; *Türkçe sözcüklerden oluşanlar* (başı bozul-, gapuyi bekle-); *Türkçe ve yabancı sözcüklerden oluşanlar* (afur küfür et-, şerbetli dil); *yabancı sözcüklerden oluşanlar* (Allah adamı, veledi zurna) şeklinde sınıflandırılmıştır. Söz dizimi ve şekil bilgisi bakımından *bir/birkaç isim ve bir fiilden oluşanlar, bir/birkaç isim ve bir yardımcı fiilden oluşanlar, bir fiil grubu şeklinde oluşanlar, isim tamlaması-sıfat tamlaması- kısaltma grubu- ikileme biçiminde olanlar ve bir edat grubu ile kalıplaşarak oluşanlar* olarak tasnif edilmiştir. Anlam bakımından ise *ad aktarması, deyim aktarması, teşbih, mübalağa, dua ve beddua içerikli olanlar ve argo içerikli olanlar* biçiminde kategori edilmiştir. Çalışmanın son kısmında ise tespit edilen 391 ve farklı illerde farklı anlamlarla kullanılan 5 deyim olmak üzere toplam 396 deyim alfabetik bir sözlük oluşturularak geçtikleri yer ve açıklamaları ile verilmiştir.

125. YASTI, Mehmet (2007). *Türkçe Deyimlerde Geçen İkilemelerin Ses ve Şekil Özellikleri*, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, s. 51-87.

Çalışmada deyimlerde geçen ikilemeler tespit edilerek ses ve şekil yönünden incelenmiştir. Giriş kısmında kısaca deyim kavramından bahsedilmiş, *ikileme* üzerine bilgiler aktarılmış ve deyimlerde yer alan ikilemelerin işlevlerine değinilmiştir. İncelenen deyimler, *Bölge Ağzlarından Atasözleri ve Deyimler* ile Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nden tespit edilmiştir. Tarama sonucu ikileme olan 828 adet deyim saptanmıştır. Bu ikilemelerin ses özellikleri *sözcüklerin ilk seslerine göre ikilemeler, ikilemelerde ses benzerlikleri* başlıkları altında alt başlıklara da ayrılarak incelenmiştir. İkilemelerin yapısına da değinen yazar, bu kısımda *eşit heceli sözcüklerle yapılan ikilemeler, az heceli-çok heceli*

sözcüklerle yapılan ikilemeler, çok heceli-az heceli sözcüklerle yapılan ikilemeler şeklinde sınıflamaya giderek başlıklar örneklerle açıklamıştır. Aynı zamanda ikilemeler sözcük türlerine göre de incelenmiş ve birçok alt başlık açılarak deyimlerde geçen ikilemelerin türlerine örnekler sunulmuştur. Çalışmanın sonuç kısmında incelenen ikilemelerin ses, yapı ve tür özelliklerinin yüzdelerle dağılımları dairesel grafik üzerinde gösterilerek alfabetik sırayla deyimlerde geçen ikilemelerin listesine yer verilmiştir.

126. YELTEN, Muhammet (1994). *Nev'îzâde Atâyî'nin Sohbetü'l Ebkârı ve İçindeki Atasözleri ile Deyimler, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten (TEDAY), (37), s. 171-191.*

Çalışmanın giriş kısmında Atâyî'nin hayatı ve eserleri üzerine bilgiler verilmiş, Atâyî'nin çalışmaya konu olan *Sohbetü'l Ebkâr* eserini yazma sebebinden, eserin bölümlerinde geçen konulardan ve nüshalarından bahsedilerek eser tanıtılmıştır. Makalenin inceleme konusu olan nüsha, Süleymaniye Kütüphanesinin Hacı Mahmut Efendi Bölümü, 3615 numarada kayıtlı olan *Hamse* nüshasıdır. Söz konusu nüshanın 4 mesnevisi bulunmaktadır. Kalıp sözlerin incelendiği mesnevinin *Sohbetü'l Ebkâr* olduğu belirtilerek ilk olarak atasözlerinin incelemesi yapılmıştır. Beyitlerde geçen kalıp sözler, Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* adlı eseri esas alınarak tespit edilmiştir. Yazar, aynı şekilde deyimleri de sıralayarak çalışmasını alana sunmuştur.

127. YEŞİL, Yılmaz (2014). *Bir Gelenek, Bir Deyim: Mürekkep Yalamak, Türk Bilig, (28), s. 127-132.*

Mürekkep yalamak deyiminin nasıl bir gelenekte oluştuğuna geçmeden önce deyim kavramı üzerine bilgiler aktarılmış ve bazı kaynaklarda yer alan tanımlarından söz edilmiştir. *Mürekkep yalamak* deyiminin hangi geleneklerde yaşadığı ve nasıl ortaya çıktığı hakkında bilgilere yer verilmiştir. Söz konusu deyim eskiden okula başlayan çocuklarda uygulanan bir törende (*âmin alayı*) gerçek olarak mürekkep yalamasından ve yahut eski dönemlerde el yazması eserler yazan hattatların mürekkep silgisinin olmadığı zamanlarda yaptıkları hatayı serçe parmaklarını tükürükleriyle ıslatarak yanlış silip tekrar yazmalarından doğduğu üzerine kaynaklarda geçen bilgilerden bahsedilmiştir. Yazar, bahse konu deyim ortaya çıkışında *kibarca mektebe başlama* ya da *âmin alayı* geleneğinin olabileceği görüşünü dile getirmiştir.

128. YÜCEOL ÖZEZEN, Muna (2001). *Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz, Türk Dili, (600)*, s. 869-879.

Çalışmada deyim kavramı üzerine kaynaklarda verilen isimlendirme ve tanımlar üzerinde durulmuş, söz konusu kaynaklardan yola çıkılarak kavrama dair karışıklıkların olduğu ifade edilmiştir. Madde madde deyimlerin özelliklerine göre açıklamalar yazılmış ve çalışmalarda geçen bu tür açıklamaların hangi oranda yeterli hangi oranda yetersiz olduğu ortaya konulmuştur. Görüşler örneklerle desteklenerek deyimlerin, *deyimsi, atasözü* gibi kavramlarla karıştırıldığına ve artık *ta'bir* teriminin deyim yerine kullanılmamasına işaret edilmiştir. Sonuç olarak yazılan maddede ise çalışmada bahsedilen özellikler kısaca bir araya getirilerek deyim kavramı ve özellikleri açıklanmıştır.

129. YÜKSEL, Merve (2014). *Türk Müziğinde “Dil” Sözcüğünün Kullanıldığı Atasözü ve Deyimler Üzerine, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (4)*, s. 171-175.

Çalışmada *dil* sözcüğünün geçtiği kalıp sözler tespit edilerek Türk müziğinde geçen bu tür kullanımlar ortaya konulmuştur. Atasözleri ve deyimler kısaca açıklanarak *dil* sözcüğü üzerinde durulmuş ve *dil* ilgili kalıp sözlerin (*ağzı var dili yok, dilinden anlamak, dillere destan olmak, tatlı dil, dil yarası...*) önce anlamı sonrasında geçtiği şarkı sözleri verilmiştir.

130. ZÜLFE, Ömer (2019). *Osmanlı Şiirinde “Yol Kesmek” Deyimi, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, İstanbul, (41)*, s. 249-260.

Çalışmada *yol kesmek* deyiminin Osmanlı şairleri tarafından kullanılan fakat sözlüklere alınmayan anlamlarına yer verilmiştir. Giriş kısmında *yol* kelimesinin geçtiği Arapça ve Farsça deyimlere değinilmiş, *yol kesmek* deyiminin anlam alanı açıklanarak Arapça ve Farsçadan Türkçeye yapılan tercümelemelerine yer verilmiştir. Yaklaşık altmış beş bin beyit taranarak bir değerlendirme yapılan çalışmada konuyla ilgili on bir beyit üzerinden *yol kesmek* deyiminin geçtiği beyitler ve anlamları verilerek yazar tarafından yorumlamaya gidilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda *yol kesmek* deyiminin *çıkışmak (karşısına çıkmak, karşısına dikilmek), kafa tutmak, diklenmek, haddini bildirmek, meydan okumak* anlamlarına da geldiği ve arka planda yatan anlamlarına bakarak *cevap* sözcüğünün de bir yansıması olabileceği ifade edilmiştir.

Kaynakça

- Akar, Y. (1991). Türkçe Deyimler ve Sorunları, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 1-13.
- Aksan, Doğan (2015). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Aksoy, Ömer Asım (1963). Atasözleri, Deyimler, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1962*, s. 131-166.
- Çotuksöken, Yusuf (1992). *Deyimlerimiz*, İstanbul: Özgün Yayınları.
- Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (1949). Ankara: TDK Yayınları.
- Doğan, Ahmet (1994). *Açıklamaları ve Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gencan, Tahir Nejat (1979). *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- Gökdayı, Hürriyet (2008). Türkçede Kalıp Sözler, *Bilig*, S. 44, s. 89-110.
- Hatiboğlu, Vecihe (1982). *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara: DTCF Yayınları.
- <https://akademik.yok.gov.tr/AkademikArama/> (Erişim Tarihi: 16.02.2021).
- <https://dergipark.org.tr/tr/> (Erişim Tarihi: 13.01.2021).
- <https://www.tdk.gov.tr/sureli-yayinlar-veri-tabani/> (Erişim Tarihi: 05.02.2021).
- Karataş, Turan (2004). *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Sütun Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Sinan, Ahmet Turan (2015). *Türkçenin Deyim Varlığı*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Subaşı Uzun, Leyla (1991a). Deyimlerde Bildirinin Düzenleniş Biçimi ve Özellikleri, *Türk Dilleri Araştırmaları*, s. 111-120.
- Subaşı Uzun, Leyla (1991b). Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri, *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara-Hitit, S. 2, s. 29-39.
- Tülbentçi, Feridun Fazıl (1977). *Türk Atasözleri ve Deyimleri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Yurtbaşı, Metin (1996). *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Özdemir Yayıncılık.